

---

# SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

---

ÚSTAV  
ETNOLOGIE

SAV



1946 - 2006

- Z OBSAHU: Gabriela KILIÁNOVÁ – Monika VRZGULOVÁ:  
60. výročie založenia Ústavu etnológie SAV. Obzretie  
a pohľad do budúcnosti  
Miroslav MARCELLI: Chvála symetrie alebo aj my sme oni  
Marta BOTÍKOVÁ: Prehľad tematiky neroľnickej rodiny  
v slovenskej etnológii v druhej polovici 20. storočia  
Jarmila BARÁTOVÁ: Rodina v súčasnosti (Na príklade obce  
Pitelová)  
Zuzana BÚRIKOVÁ: Prečo majú britské matky au pair  
a čo sa na tom slovenským au pair nepáči  
Peter DRÁL: Obraz Róma v tradičnom slovenskom folklóre  
a v súčasných slovenských médiách – hľadanie paralel

---

3

54

2006

---

Preklady: autori textov

Dear reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,  
P.O. Box 57, Nám. slobody 6  
810 05 Bratislava  
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.sappress.sk> <http://www.etnologia.sk>

## HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

## VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

## EDIČNÁ RADA

Lubica Droppová, Gyivicsán Anna (MR), Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR)

*Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach:  
MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings.*

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

[www.ebsco.com](http://www.ebsco.com)

[www.cejsh.icm.edu.pl](http://www.cejsh.icm.edu.pl)

[www.ceeol.de](http://www.ceeol.de)

[www.mla.org](http://www.mla.org)

[www.ulrichsweb.com](http://www.ulrichsweb.com)

[www.willingspress.com](http://www.willingspress.com)

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)  
European Reference Index for the Humanities (ERIH): [www.esf.org](http://www.esf.org)

## 60. VÝROČIE ÚSTAVU ETNOLÓGIE SAV

- Kiliánová, Gabriela – Vrzgulaiová, Monika: Obzretie a pohľad do budúcnosti.....** 279
- Marelli, Miroslav: Chvála symetrie alebo aj my sme oni.....** 294

## ŠTÚDIE

- Botíková, Marta: Prehľad tematiky neroľníckej rodiny v slovenskej etnológii v 2. pol. 20. storočia.....** 303
- Barátová, Jarmila: Rodina v súčasnosti.....** 310
- Buriková, Zuzana: Prečo majú britské matky au pair a čo sa na tom slovenských au pair nepáči.....** 341

## MATERIÁLY

- Drál, Peter: Obraz Róma v tradičnom slovenskom folklóre a v súčasných slovenských médiách.....** 357

## DISKUSIA

- Kovačevičová, Soňa: K charakteristike vlastivedných monografií obcí ako zdroja poznania.....** 379
- Beňušková, Zuzana: Niekoľko poznámok k monografiám obcí a regiónov..** 389

## ROZHLADY – SPRÁVY – GLOSY

- Za Jozefom Ušakom (Ladislav Mlýnk a).....** 393
- K životnému jubileu PhDr. Igora Krišteka, CSc. (Mária Halmová, Hana Zelínová).....** 394
- Významný počin českej etnológie – nová expozícia českej tradičnej kultúry (Mojmír Benža).....** 397
- V. Antropologické sympóziu (Juraj Podoba).....** 401

## RECENZIE – ANOTÁCIE

- Kto sú Slováci? História – Kultúra – Identita (Marta Botíková).....** 343
- Liebe und Widerstand (Lubica Herzánová, Maria Freithofnig) 405**
- Židovská menšina v Československu ve 30. letech (Beáta Leichtová).....** 410
- Sopoliga, M.: Tradície hmotnej kultúry Ukrajincov na Slovensku (Peter Slavkovič).....** 411
- Palócka svadba (Zita Škovičová)**
- Ramšak, M.: Žrtvovanie resnice (Zuzana Panczová).....** 412
- Pospíšil, I. – Zelenka, M. (eds.): Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky (Hana Hlôšková).....** 414

## CONTENTS

### 60th Anniversary of Institute of Ethnology

<b>K i l i á n o v á, Gabriela – V r z g u l o v á, Monika: Looking back and forward to the future.....</b>	<b>279</b>
<b>M a r c e l l i, Miroslav: Honour to symmetry: or also we are them.....</b>	<b>294</b>

### STUDIES

<b>B o t í k o v á, Marta: Overview of problematic of non-farmer family.....</b>	<b>303</b>
<b>B a r á t o v á, Jarmila: Family of present day.....</b>	<b>310</b>
<b>B ú r i k o v á, Zuzana: Why the British families employ Slovak au pairs and what the Slovak au pairs criticise on it.....</b>	<b>341</b>

### MATERIALS

<b>D r á l, Peter: Roma Image in Slovak folklore and recent print-media.....</b>	<b>357</b>
--	------------

### DISKUSSION

<b>K o v a č e v i č o v á, Soňa: Towards the local monographies of villages as a source of knowledge.....</b>	<b>379</b>
<b>B e ň u š k o v á, Zuzana: Notes to the local monographies of villages and regions.....</b>	<b>389</b>

### NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

<b>An obituary for Jozef Ušak (Ladislav M l y n k a).....</b>	<b>393</b>
<b>Anniversary of PhDr. Igor Krišteľ, Csc. (Mária H a l m o v á – Hana Z e l i n o v á).....</b>	<b>394</b>
<b>New exhibition of Czech traditional culture (Mojmír B e n ž a).....</b>	<b>397</b>
<b>V. Symposium of Anthropology (Juraj P o d o b a).....</b>	<b>401</b>

### BOOKREVIEWS – ANNOTATIONS

**RODINA V SÚČASNOSTI<sup>1</sup>****Na príklade obce Piteľová****JARMILA BARÁTOVÁ**

*Mgr. Jarmila Barátová, Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia, e-mail:jarmila.baratova@gmail.com*

The study is concerned with the life of a present family in the village of Piteľová. The first part analyzes family structure and form. It presents social situation of families, the most frequent family activities, forming of roles, division of labor, position of children and internal emotional climate within the family. In the last part it indicates value attitudes of respondents towards family.

**Kľúčové slová:** štruktúra rodiny, sociálna situácia rodín, rodinné činnosti, delba práce v rodine, deti, emocionálna klíma v rodine, hodnotové postoje k rodine, rodinné správanie

**Key words:** structure of family, social situation of families, family activities, division of labor within family, children, emotional climate within the family, value attitudes towards family, family behavior

Rok 1989 znamenal pre vývoj Slovenskej republiky výrazný zlom. Premeny na celospoločenskej úrovni mali dopad aj na nižšie subsystemy. Rodina nebola v tomto smere žiadnou výnimkou (FILADELFIOVÁ 2001:41-42). Musela sa prispôbiť novej politickej, hospodárskej a sociálnej situácii. Na jednej strane sa vytvorili podmienky pre podnikanie, cestovanie, štúdium, osobnostnú realizáciu, no na strane druhej došlo k rastu životných nákladov, inflácii, nezamestnanosti, obmedzeniu bytovej výstavby a k nárastu tlaku na zodpovednosť v zamestnaní. Vznikajúce príjmové rozdiely prehĺbili sociálnu diferenciaciu v spoločnosti, ktorá sa výrazným podielom dotkla hlavne rodín s deťmi. Tie sa museli vysporiadať so stratou niekdajších sociálnych istôt<sup>2</sup> ako aj s poklesom svojej životnej úrovne (PILINSKÁ 2003:69).

Pôrodnosť naďalej pokračuje vo svojom klesajúcom trende. Medzi dôvodmi menšej plodnosti sa uvádzajú hlavne odklad rodičovstva do vyššieho veku<sup>3</sup>, zhoršenie podmienok pre založenie rodiny a otvorenie nových možností pre mladých ľudí. Podiel detí narodených mimo manželstva sa postupne zvyšuje<sup>4</sup> (FILADELFIOVÁ 2005: 388-389). Podobne ako v prípade pôrodnosti sa do vyššieho veku posúva aj vstup do manželstva<sup>5</sup>. Rozvodovosť vykazuje mierne stúpajúci trend s náhodnými výkyvmi v ojedinelých rokoch<sup>6</sup> (FILADELFIOVÁ 2005:395-397). Zvyšuje sa podiel nevydatých a neženatých. Narastá počet kohabitácií. Zmenou rodinného správania je aj väčšie zavádzanie hormonálnej antikoncepcie a s ňou súvisiaca sexuálna voľnosť. Klesá veľkosť domácností. Rastie počet domácností s jedným členom a neúplných rodín (MLÁDEK 2003:18).

Prejavy týchto procesov viedli v počiatku k tézám o kríze rodiny<sup>7</sup>, o jej zániku. Väčšina výskumníkov krízový stav rodiny zamieta. Na Slovensku však situácia nie je taká jednoznačná (GURÁŇ, FILADELFIOVÁ, RITOMSKÝ 1997: 6). Pre verejný diskurz na Slovensku sú charakteristické dva prístupy. Prvý prístup sa opiera o koncept „úpadku rodiny“. Je založený na panike nad zrútením starých hodnôt: rast neúplných rodín a kohabitácií, klesajúca pôrodnosť, rastúca rozvodovosť, nárast negatívnych javov v spoločnosti. Druhý prístup nie je principiálne ujasnený. Ide vlastne o súbor rôznorodých reakcií na morálnu paniku prezentovanú v súvislosti s demografickým vývojom a zmenami v rodinných štruktúrach. Pokúša sa faktami dokladať, že súčasný rodinný život sa mení, a nie rúca. Podľa J. Filadelfiovej na základe dostupných demografických a sociologických údajov sa krízový vývoj zatiaľ nedá potvrdiť. Stále žije väčšina dospelaj populácie SR v manželskej rodine. Väčšina detí sa rodí do manželstva. Nepredpokladá masový nárast kohabitácií. Zároveň sa pýta, či sa kohabitácia nemôže považovať za nový typ rodiny. V našich rodinách sa vyskytujú sociálne, ekonomické i vzťahové problémy. J. Filadelfiová ponúka na zváženie otázku, či v minulosti nebola ekonomická situácia horšia, ako je dnes. Aj vtedy boli problémy v rodinách. Dnešný obraz o negatívnych javoch v rodinách ide na vrub toho, že sa o nich viac hovorí (FILADELFIOVÁ 2001: 63-65, 2005:410). Kvalita rodiny a teda posúdenie jej súčasného charakteru by malo byť odrazom zhodnotenia vzťahov vo vnútri rodiny. Dôležitá je kvalita spolužitia a význam pripisovaný interpersonálnym vzťahom. Zdravá rodinná atmosféra môže vládnuť i v neúplnej rodine, aj v rodine bez právne potvrdeného manželstva (MAJERČÍKOVÁ 2002: 139).

Cieľom príspevku je charakterizovať súčasný spôsob rodinného života v obci Pitelová<sup>8</sup> prostredníctvom vymedzenia súčasného stavu modelov rodinných foriem v obci, identifikácie sociálno-ekonomickej situácie rodín, najfrekvencovanejších rodinných činností, delby práce v rodinách, spolupráce príbuzných, postavenia detí v rodine, kvality vzťahov v rodinách, hlavných rodinných problémov a hodnotových postojov respondentov k rodine.

#### *Výskumná lokalita*

Zamerala som sa teda na skúmanie súčasnej rodiny prostredníctvom konkrétneho príkladu: populácie z obce Pitelová. Pitelová je jednou z obcí okresu Žiar nad Hronom. K 31.12.2005 mala 675 obyvateľov, z toho 276 dospelých mužov, 285 dospelých žien, 57 chlapcov a 57 dievčat. Za rok 2005 sa v obci narodili 4 deti, zomrelo 10 ľudí. K trvalému pobytu sa v roku 2005 prihlásilo osem osôb a piati sa z trvalého pobytu v obci odhlásili. Do stavu manželského v roku 2005 vstúpili traja Pitelovčania<sup>9</sup>. Rozviedol sa jeden manželský pár<sup>10</sup>.

Pitelová je spádovou obcou, silne katolícka a depopulizovaná. Má nižšiu priestorovú mobilitu obyvateľstva. Podobne tomu bolo už v minulosti. Svojevôľou starostu obce v roku

1957 neboli Opatovčanom pridelené nové stavebné pozemky. Tí sa museli vystahovať zo svojej rodnej obce kvôli stavbe ZSNP Žiar nad Hronom. Prichýlil ich Hliník nad Hronom, Žiar nad Hronom a susedná obec Trnavá Hora, čím sa stala strediskovou obcou so všetkými výhodami z toho plynúcimi. Druhou príčinou boli 70. roky. Vo všetkých mimostrediskových obciach sa zakázala výstavba rodinných domov. Takto z obce odišlo veľa mladých rodín do mesta alebo strediskových obcí (SKLENKOVÁ 1995: 67). V poslednom období sa počet prisťahovalcov z mesta mierne zvýšil. Prerábajú v obci staré domy, ktoré majú funkciu trvalého bydliska. Predtým opustené, dnes zrekonštruované domy slúžia aj ako chalupy. Ich počet v súčasnosti stúpa. Odpočinok, či už počas víkendu, sviatkov, alebo dovoleníek v obci využívajú slovenskí i zahraniční chalupári.

Obec pozostáva len zo slovenského obyvateľstva. Zamestnanie nachádzajú v blízkych i vzdialenejších mestách. Nadpolovičné percento obyvateľov pracuje v Žiari nad Hronom, hlavne v Závode SNP. Niektorí odchádzajú za prácou do zahraničia. Živnostníctvo sa v obci objavuje iba ojedinele, pretože je pre obyvateľov finančne náročné a zároveň nemajú dostatok odvahy na podnikanie.

Pitelová som si pre výskum zvolila z toho dôvodu, že svojou charakteristikou je vhodná na výskum zvolenej témy. Výhodou je, že z nej pochádzam. Poznám jej spôsob života, konvencie a normy miestnej komunity, ekonomické i spoločenské aktivity. S respondentmi som teda v trvalom sociálnom kontakte. Zúčastňujem sa na ich životných procesoch. Tieto skutočnosti považujem za pozitívum, ktoré mi umožnilo lepšie pochopiť konanie, myslenie, cítenie, konkrétne výpovede respondentov i rodinné správanie v obci.

### *Hypotézy*

Predpokladám, že obyvatelia Pitelovej žijú vo forme rodiny, ktorá je blízka rozšírenej i komplexnej rodine, a nie v modernej jadrovej rodine. Rodinný život sa vyznačuje vysokou mierou sebasaturácie rodín poľnohospodárskymi plodinami, chovom domácich zvierat a potrebou výpomoci medzi príbuznými.

Domnievam sa, že v súčasnosti prebieha proces demokratizácie, ktorý sa prejavuje nielen medzi pohlaviami, ale i generačne. Ku skutočnej transformácii však podľa môjho predpokladu dochádza v boji tradície s inováciou, nie automatickým preberaním vonkajších podnetov.

### *Metodika*

Pravdivosť hypotéz posudzujem cez celkový charakter obce, štatistické ukazovatele, konanie a myslenie jej občanov. Na štruktúru i spôsob života rodiny (samozásobovanie, vzájomná príbuzenská výpomoc) má dopad to, že Pitelová je spádovou obcou. Už dávnejšie sa zabrzdili ekonomické podmienky rozvoja obce. Spája sa s určitými obmedzeniami pri rozsahu dopravných spojení, zásobovaní, ovplyvňuje počet pracovných príležitostí v dedine.

Podľa môjho výskumu Pitelová zachováva konzervatívne katolícke hodnoty, čo sa prejavuje v úzkom prepojení náboženstva s rodinným životom – spoločnej náboženskej praxi (rodinná modlitba, rodinná účasť na sv. omši a pod.), svetonázore i normách správania. Výskumom zistený religiózny charakter obce, štatistické ukazovatele (miera rozvodovosti, spoločné bývanie dvoch nezosobášených partnerov) a jej spomalený rozvoj už v minulosti poukazuje na pomalé presadzovanie inovácií.

Aby som mohla naplniť stanovený cieľ príspevku, uplatnila som kvantitatívne i kvalitatívne metódy. Pri zostavovaní zoznamu všetkých rodinných foriem v obci som použila rozbor kvantitatívnych údajov z podkladov získaných na miestnom Obecnom úrade - Evidencie



obyvateľov podľa miesta bydliska. Tento dokument obsahuje údaje o každej osobe v obci. Poskytuje informácie o jej priezvisku, mene, dátume narodenia a čísele domu, v ktorom býva. Rovnako sa z neho dá vyčítať počet dospelých i nepľnoletých osôb v obci. V niektorých prípadoch však nezodpovedá realite. Dôvodom je fakt, že Evidencia obyvateľov vychádza z údajov o trvalom pobyte jednotlivcov. Ak sa niekto presťahoval, no neodhlásil z trvalého pobytu v obci Piteľová, naďalej zostáva evidovaný ako obyvateľ Piteľovej. Rodín, ktoré už na Piteľovej dlhodobo nebývajú, ale stále tu majú nahlásený trvalý pobyt, je trinásť. Dôvodom neodhlásenia sa z trvalého bydliska je v tomto prípade nechť kontaktovať úrady. Inou situáciou je zmena bydliska v rámci obce. Sem patria dvaja ovdovení rodičia, presťahovaní k svojim deťom kvôli opatere, ale aj recipročnej snahy návratu starostlivosti ich detí. Domy ovdovených rodičov sú v skutočnosti opustené. Nahlásenie zmeny trvalého bydliska považujú ich deti za zbytočné. Prioritou je pre nich opatera rodičov. Nevyhnutné poplatky za dom zaplatia, aj keď nie je napísaný priamo na ich meno. V rámci obce zmenila bydlisko tiež jedna družka, ktorá odišla bývať k svojmu partnerovi. Ako sama hovorí, adresu trvalého bydliska nepotrebuje meniť, pretože žije v neformálnom zväzku. Posledným prípadom je mladá rodina. Po prestavbe starorodičovského domu sa osamostatnila, no trvalý pobyt má stále nahlásený pod číslom domu rodičov manželky. Zmenu bydliska hodlajú nahlásiť v najbližšej dobe.

Tieto „chybné“ informácie som musela vziať do úvahy, pretože pri analýze rodinnej formy a štruktúry by som sa dopracovala ku klamlivému obrazu. Reálny stav som zisťovala za pomoci respondentov, ktorých sa to priamo týkalo, ale často som si vystačila aj sama, pretože bytovú situáciu väčšiny svojich spoluobčanov poznám. Spomínané odchýlky však neskresľujú celkový obraz o rodinných formách v zmysle, v akom ho podáva Evidencia obyvateľov.

Druhá etapa práce pozostávala z hĺbkového etnologického výskumu vybratej vzorky.<sup>11</sup> Všetci respondenti sú slovenskej národnosti a rímskokatolíckeho vierovyznania. Prevládajúcim sociálno-profesionálnym typom rodiny respondentov je rodina duševnej pracovníčky a robotníka. Z hľadiska pôvodného bydliska partnerov ide prevažne o endogamné manželstvá. Vzhľadom na vzdelanie manželov väčšina manželiek získala vyššie vzdelanie ako ich partneri. Respondenti dosiahli prevažne stredoškolské vzdelanie ukončené maturitou. V usídlení po sobáší patrilokálne manželstvá prevyšujú matrilokálne. Dominuje spoločné bývanie troch generácií, čo je pre jeden manželský pár respondentov iba dočasným riešením bytovej situácie, pokiaľ nedostávajú vlastný dom. Pre zvyšných respondentov je tento spôsob spolužitia jediným možným riešením. Rodiny žijúce v jednom dome tvoria samostatné jednotky a vo väčšine prípadov sú úplné. Najčastejšie ide o rodiny s tromi deťmi.

Kvôli preskúmaniu obrazu rodinného života respondentov, zachyteniu vnímania určitých javov respondentmi i opis ich činov som využila kombináciu dvoch prístupov - rozhovor na podklade dotazníka a priame zúčastnené pozorovanie. Dotazník mi slúžil iba ako kontrolný aparát pamäti. Chránil ma pred zabudnutím dôležitých otázok. Rozhovor poskytol prehĺbujúci kvalitatívny materiál, ktorý umožnil preniknúť do motívov, okolností, príčin vzniku mienky alebo konania. Pochopiť zmysel, aký respondenti pripisujú jednotlivým udalostiam a vzťahom, ktoré zažívajú.

Vypovedané i nevypovedané som konfrontovala pozorovaním každodennej činnosti respondentov, čo zvýšilo pravdepodobnosť validity mojich interpretácií. Pozorovanie mi umožnilo presnejšie postihnúť súvislosti, ktoré dávajú význam vyjadreným názorom i činnostiam respondentov.

### *Výskum rodiny*

Pohľad etnológa na súčasnú rodinu chýba. Výskum rodiny sa v etnológii spočiatku zameriaval na pretrvávajúci veľkorodinný systém slovenského roľníckeho vidieka, na delbu práce, stravovanie, bývanie, prežívanie sviatkov v roľníckych rodinách (B. Filová 1968, 1975). Postupne sa oblasti začali tematicky diferencovať. Záujem sa preniesol na zachytenie premien a hlbšiu analýzu príbuzenských vzťahov, sociálne roly členov rodiny, ich postavenie a vplyv na rodinné spolužitie (S. Švecová 1975, 1976) (presný bibliografický údaj ŠALINGOVÁ 2003:10). Témy výskumu rodinného života sa stali výraznejším predmetom etnografických bádání v druhej polovici 70. rokov 20. storočia. Ústredné postavenie z hľadiska prepracovanosti metodického prístupu a bohatstva sprostredkovaného materiálu mali práce z oblasti rodinného cyklu obyčají. Týmto sa venovala E. Horváthová (1971, 1975, 1982), K. Jakubíková (1980, 1982, 1986) a i. P. Salner (1978, 1979, 1986) uskutočnil rozsiahly výskum v matrikách vo vybraných lokalitách, na základe ktorého poskytol komplexný pohľad na štruktúru rodín i domácností (kompletný bibliografický údaj BOTÍKOVÁ 1997:195-200). Vyprofilovali sa témy, ktoré signalizovali záujem o rodovú problematiku, napr. postavenie žien v roľníckom prostredí (M. Botíková 1986), postavenie slobodných matiek (T. Štibrányiová 1983, P. Salner 1984) (celý bibliografický údaj ŠALINGOVÁ 2003:10). Študoval sa spôsob bývania rodiny (J. Botík 1969, 1974, 1981, J. Podoba 1982), inštitúcia kmotrovstva (K. Apáthyová-Rusnáková 1974, 1977), rodinná výchova (D. Ratica 1982, 1983, 1986), regulácia pôrodnosti, jednodetnosť (M. Botíková 1983), úloha rodiny v transmisii folklórnych tradícií (V. Gašparíková 1983, G. Kiliánová 1983, E. Krekovičová 1983), či v reprodukcii kultúry všedného dňa (R. Stoličná 1983) (kompletný bibliografický údaj BOTÍKOVÁ 1997:195-200). Do pozornosti sa neskôr dostala aj rodina v mestskom prostredí (P. Salner 1980) (presný bibliografický údaj ŠALINGOVÁ 2003:11). Postaveniu starých ľudí v rodine i v spoločenstve sa venoval P. Salner (1983), M. Rychlíková (1983), D. Ratica (1990) (celý bibliografický údaj BOTÍKOVÁ 1997:195-200), A. Onderčaninová (1987, 1990) a v súčasnosti aj L. Herzánová (2005). Posledným väčším súborným dielom o problematike slovenskej rodiny z pohľadu etnológie bola práca S. Švecovej, M. Botíkovej a K. Jakubíkovej (1997) (ŠALINGOVÁ 2003:11).

### *Základné pojmy*

Pri klasifikácii rodinných foriem sa opieram o termíny charakterizované S. Švecovou, ktorá vychádza z definície P. Lasletta. Pojmom individuálna rodina rozumiem spolužitie sobášeneho páru s deťmi (jadrová rodina) alebo bez nich (manželská rodina). Za rozšírenú rodinu považujem rodinu, kde sa k individuálnej rodine pridá aspoň jedna slobodná a bezdetná osoba<sup>12</sup>. Komplexnú rodinu tvoria najmenej dva manželské páry v spoločnej domácnosti. Vzhľadom na existenciu súčasných foriem rodiny som ešte vzala na vedomie charakteristiku disperznej a novodobej rozšírenej rodiny v podaní P. Salnera (pozri ďalej). Dané formy S. Švecová a ani P. Laslett nedefinujú<sup>13</sup>. K spomenutým rodinným formám pripájam ďalej nerodinné formy: domácnosti jednotlivcov, spolubývajúcich príbuzných (prítomní aj v triedení P. Lasletta) a kohabitantov. Pod kohabitáciou rozumiem spolužitie partnerskej nezobášenej dvojice s deťmi alebo bez nich v spoločnej domácnosti.

### **Štruktúra a forma súčasnej rodiny v obci Pitelová**

Pri zostavovaní prehľadu rodinných foriem som nemohla plne uplatniť Laslettovu metódu analýzy štruktúry rodiny a domácnosti (preklad triedenia rodín P. Lasletta do

slovenského jazyka podáva vo svojej štúdiu M. Sigmundová 1982:240). V jeho triedení sa totiž nenachádzajú niektoré rodinné formy, ktoré sú prítomné v obci Pitelová. Z toho dôvodu som použila kvantitatívnu analýzu dokumentu v podobe štatistickej metódy. Podkladom boli pre mňa štúdie P. Salnera (1978, 1979, 1986, 1986a). Navyše P. Salner, až na kohabitáciu, charakterizoval chýbajúce rodinné formy (disperzná rodina, rozšírená rodina typu S). Pri klasifikácii rodín som vychádzala z jednotlivca, ktorého som zaradila do vytvorenej vekovo-generačnej kategórie označenej písmenami:

A - slobodní a ekonomicky závislí: 0-18 rokov, do 25 rokov v prípade vysokoškolských študentov

B – zosobášení a tri slobodné matky: 18 – 40 rokov

C - osoby vo veku: 41-60 rokov

D - dôchodcovia: 61 a viac rokov

S - slobodné a ekonomicky nezávislé deti rodičov: 18 – 40 rokov

S\* - slobodné a ekonomicky nezávislé deti rodičov: 41 – 60 rokov

Vzájomnou kombináciou kategórií som odvodila konkrétnu formu rodiny, domácnosti či kohabitácie a preniesla ju do tabuľky. Pritom som ešte sledovala počet manželských zväzkov, generácií i úplnosť manželských zväzkov v generácii rodičov. To sú kritériá, ktoré do svojho triedenia rodín zahrnula M. Sigmundová (1982). Rovnako aj počet osôb a osobné charakteristiky jednotlivcov (vek, stav, ekonomická závislosť/aktívnosť, prípadne dôchodca) žijúcich v jednom dome. Druhotne som si tiež všimla postavenie jednotlivca z hľadiska jeho príbuzenskej i rodinnej hierarchie. Tieto okolnosti sa totiž odrážajú vo vnútorných vzťahoch.

#### *Formy individuálnej rodiny*

Odlíšnosti medzi jednotlivými individuálnymi rodinami v obci Pitelová vyplývajú z rozdielneho vekového zloženia, počtu generácií a členov rodiny (2-11).

Všetky jadrové rodiny sú úplné. Zastupuje ich hlavne rodičovský pár vo veku 41-60 rokov a ich slobodné ekonomicky závislé deti (AC). Táto rodinná forma prevyšuje ostatné individuálne rodiny. Približne o polovicu nižší počet má zoskupenie rodičov vo veku 18-40 rokov s ich slobodnými ekonomicky závislými deťmi (AB).

Najpočetnejšia jadrová rodina (AB) má jedenásť členov – rodičovský pár vo veku 40 rokov a deväť detí. Najstarší syn navštevuje 1. ročník stredného odborného učilišťa a najmladší sa narodil v roku 2005. Jej členovia sa do obce prisťahovali z Piešťan, pretože vidiecke prostredie vyhovuje viac životu rodiny s toľkými deťmi.

Deti žijúce vo forme AC sú už väčšinou dospelé a študujú na vysokých školách. Uvediem aspoň jednu výnimku. Predstavuje ju manželský pár zosobášeny vo vyššom veku oproti ostatným obyvateľom Pitelovej (po veku 30 rokov), ktorý si adoptoval novorodenca. Deti, ktoré sú súčasťou rodiny AB, dovŕšili nanajvýš rozmedzie rokov povinnej školskej dochádzky.

Špecifickosť jednej manželskej rodiny (D) vyplýva z osvojenia si dieťaťa od brata nebiologického otca. Keďže sa manželke nepodarilo otehotnieť a brat so ženou mali tri deti, po ktorých sa im narodili ešte dvojčičky (rok 1957), s radosťou jedného chlapca z dvojčičiek prijali za svojho. Spomínaný osvojený syn sa po ženbe osamostatnil. Žije v obci so svojou rodinou vo vlastnom dome.

Dvojnásobne vyšší podiel dôchodcov (D) v manželských rodinách a tiež výrazný počet ovdovených dôchodcov v domácnostiach jednotlivcov (pozri ďalej) ukazujú, že potenciálne „deti“ (C) týchto rodičov mali lepšie podmienky na vytvorenie samostatných domácností

(viď prevaha AC v individuálnych rodinách) ako osoby vo veku 18 – 40 rokov (AB). Mohli využiť sociálne výhody minulého politického režimu.

O polovicu nižší počet formy C reprezentujúcej manželskú rodinu vyplýva z jej podstatnejšieho zastúpenia v jadrových rodinách, ale hlavne disperzných a rozšírených rodinách typu S (pozri ďalej). Ich deti (B) už nemajú dostatočné podmienky na vytvorenie jadrovej rodiny, a preto bývajú spolu so svojimi rodičmi.

I keď jadrové rodiny oproti manželským rodinám dosahujú vyšší počet, ide iba o dvojciferný rozdiel (26:24). To len potvrdzuje predpoklad spolužitia viacerých generácií v jednom dome.

Ako možno vidieť z tabuľky, najväčšiu frekvenciu v individuálnych rodinách majú rovnakým počtom (26) osoby 0-18 (25) a 41-60 ročné.

Tabuľka č. 1

Frekvencia foriem individuálnej rodiny

Forma rodiny	Počet prípadov
C	8
D	16
AB	8
AC	18
Spolu	50

#### Formy disperznej rodiny

Po 2. svetovej vojne sa v mestskom a neskôr aj vidieckom prostredí stala najrozšírenejšou rodinnou formou individuálna rodina. Ešte v 1. polovici 90. rokov 20. storočia sa predovšetkým mladá generácia usilovala o urýchlené oddelenie od rodičov, a to aj vtedy, keď mali u nich pripravené bývanie (ELKS 1995 I:217-218). V súčasnosti dochádza k opačnej tendencii. Mladomanželia využívajú z ekonomických i praktických dôvodov bývanie u partnerových rodičov. Tvoria však samostatnú jednotku. Takto v obci v jednom dome býva dva alebo viac manželských párov (so slobodnými ekonomicky závislými deťmi alebo bez detí), vdova/vdovec s jeho zosobášenými deťmi, ich partnermi, slobodnými ekonomicky závislými vnukmi (alebo bez vnukov), prípadne zosobášenými vnukmi s ich partnermi a slobodnými ekonomicky závislými deťmi.

Spomínané zoskupenia nemôžem s plnou istotou nazvať rozšírenou a ani komplexnou rodinou, pretože „rodinu spája spoločná domácnosť, ktorej hlavným znakom sú ekonomické zväzky medzi spolužijúcimi členmi“ (LASLETT 1972 podľa ŠVECOVÁ 1997a:9). Použitie kvantitatívne postupy nedovoľujú zistiť podmienku spoločného hospodárenia, teda určiť počet rozšírených a komplexných rodín v celej obci.

Na základe výpovedí respondentov, ktorí bývajú takýmto spôsobom (nadpolovičný počet) a zároveň na základe faktu, že väčšina domov na Pitelovej, v ktorých žije viac osôb, poskytuje možnosti pre zachovanie súkromia jednotlivých rodinných zložiek, predpokladám, že ide o tzv. disperzné (rozptýlené) rodiny. V tomto type rodiny jej členovia (obyčajne rodičia a zosobášené deti) žijú priestorovo oddelene, ale v úzkom vzťahu<sup>14</sup>. Udržujú pravidelné kontakty. Vzájomné vzťahy sa neobmedzujú len na náhodné spoločenské návštevy či výpomoc za krízových alebo kritických okolností (choroba, vrcholná pracovná aktivita, rodinné alebo spoločenské príležitosti), ale prejavujú sa v situáciách každodenného života (opatera detí). Mnohé významné rozhodnutia sa realizujú na viacgeneračnej úrovni. Fakt

sídelného rozdelenia sa nespája s prerušením rôznorodých vzťahov medzi jednotlivými zložkami rodiny aj preto, že nové objekty sa neraz budujú na jednom pozemku s rodičovským domom ako prístavby, často i pod spoločnou strechou vo forme dvojdomov<sup>15</sup>, dvojbytov<sup>16</sup> alebo poschodových domov<sup>17</sup> (SALNER 1982:394, SALNER 1986:467, SALNER 1986a:522, ELKS 1995 II:129).

Vzhľadom na typ disperzných rodín prítomných v obci Pitelová túto rodinnú formu chápem výlučne ako spolužitie dvoch a viac samostatných úplných/neúplných manželských zväzkov s deťmi alebo bez nich na spoločnom pozemku. So sídelne oddelenými disperznými rodinami som sa v obci nestretla.

Disperzné rodiny v Pitelovej žijú najčastejšie v dvojbytoch a dvojdomoch. V takýchto príbytkoch bývajú starí rodičia buď na prízemí, alebo v upravených pivničných priestoroch. S nižšou frekvenciou žijú v prístavbe domu. Menej sú zastúpené samostatné domy postavené na spoločnom pozemku (v záhrade) s rodičovským domom, čím majú rozličné čísla domu. Poschodové domy sa v obci vyskytujú tiež len zriedka. „Pracovné“ priestory sú v nich samostatné. Rodinné jednotky samostatne pripravujú a konzumujú stravu. Sú ekonomicky nezávislé. Poľnohospodárske práce ale vykonávajú na spoločnej pôde.

Špecifickým javom disperzných rodín sú spoločne bývajúci súrodenci s ich manželskými partnermi: brat s manželkou a jeho sestra s manželom bez detí (B+B). V ďalšej rodine bývajú spolu dokonca dvaja bratia s manželkami a ich deťmi (AB). Ide o rómsku prisťahovanú rodinu.

V jednom prípade (BD) došlo k vynechaniu druhej generácie. Stará mama (vdova) býva spolu s vnučkou a jej manželom, ktorí nemajú deti.

Z dvojgeneračných disperzných rodín dominuje spolužitie vdovy a jej zosobášeného dieťaťa s partnerom v 4 prípadoch, rodičov a ich zosobášeného dieťaťa s partnerom v 1 prípade (CD). Práve jedno spolužitie vdovy (D) a jej dcéry s manželom (C) je v súčasnosti v obci raritou. Manželský pár totiž tvorí bratranec a sesternica. K sobášu boli donútení kvôli majetku. Následkom zväzku pokrvne príbuzných im prvorodené dieťa zomrelo krátko po pôrode kvôli vážnym zdravotným problémom. Druhorodený syn sa po sobáši osamostatnil. Odišiel žiť do mesta. Dnes je už rozvedený.

Najväčší podiel z trojgeneračných disperzných rodín a výrazne aj zo všetkých rodín tejto formy má spolužitie starých rodičov (s vyššou frekvenciou) alebo jedného ovdoveného rodiča s jeho zosobášeným dieťaťom, zaťom/nevestou, slobodnými a ekonomicky závislými vnukmi (ABC). Práve táto forma je najpočetnejšia aj čo sa týka rodinných členov (14 osôb). V jednom prípade ju totiž tvoria: manželský pár starých rodičov, syn so ženou a ich dieťaťom, dcéra so zaťom a synom; druhý manželský pár starých rodičov (staré mamy sú sestry), syn s nevestou a dvaja vnuci. Na danom spôsobe bývania sa dohodli v rámci ich rozhodnutia začať spoločne podnikáť. Po roku 1989 postavili priestranný dom s obytnou i pracovnou časťou. Zadné priestory slúžia rodinnej firme.

V dvoch formách ABC žijú slobodné matky. V jednom prípade ide o spolužitie matky (vdovy), jej dcéry (slobodnej matky) s ekonomicky závislým dieťaťom, ďalšej dcéry s manželom a dvomi ekonomicky závislými vnukmi. Druhý prípad predstavujú spolužijúci: rozvedená stará matka, jej dcéra - slobodná matka a slobodný ekonomicky závislý vnuk.

Štvorgeneračné spolužitie zahŕňajúce starú mamu (vdovu), jej zosobášené dieťa s partnerom, zosobášených vnukov a slobodných ekonomicky závislých pravnukov sa vyskytuje v dvoch prípadoch (ABCD).

Najviac sú rovnakým počtom (32 prípadov) zastúpení dospelí vo veku 41- 60 rokov a slobodné ekonomicky závislé deti 0 - 18 (25) rokov. Prevažujú neúplné disperzné rodiny.

Forma	Počet prípadov
B+B	1
AB	1
BD	1
CD	5
ABC	17
ABD	4
ACD	8
ABCD	2
Spolu	39

### Formy rozšírenej rodiny typu S

Podľa P. Salnera je rozšírenou rodinou aj spolužitie rodičov s ich ekonomicky samostatným, no slobodným dieťaťom/deťmi (SALNER 1979:268). Aby nedošlo k zámene termínov, uvedený typ rozšírenej rodiny označujem ako rozšírená rodina typu S (S = slobodné a ekonomicky nezávislé deti rodičov: 18 – 40 rokov). Na základe výskumu, najmä pozorovania a rozhovorov s týmito „deťmi“, sa k názoru P. Salnera prikláňam. Túto formu spolužitia nezaraďujem medzi disperzné rodiny. Dospelé, ekonomicky nezávislé a slobodné „deti“ so svojimi rodičmi spoločne bývajú, pracujú, stravujú sa a spolu aj hospodária. Na chod spoločnej domácnosti prispievajú rodičom dohodnutou finančnou čiastkou v pravidelných mesačných intervaloch. Zvyšok financií si nechávajú na vlastné potreby. Obrábajú spoločnú pôdu.

Do tejto rodinnej formy radím aj spolužitie rodičov a dospelých slobodných, no ekonomicky nezávislých detí spolu s ovdoveným starým rodičom (BCS, CDS). Vzniká silný predpoklad, že starý rodič funguje ako samostatná domácnosť (disperzná rodina), ale v tejto forme ma zaujíma hlavne spolužitie rodičov s ich ekonomicky nezávislými deťmi.

Početnejšou formou je spolužitie ovdoveného rodiča s dospelým slobodným ekonomicky nezávislým dieťaťom vo vyššom veku (DS\*), ovdoveného starého rodiča so svojim zosobášeným dieťaťom, jeho partnerom a slobodnými ekonomicky nezávislými vnukmi (BCS, CDS).

Forma ACS je zastúpená ovdovenou matkou s dvomi dospelými slobodnými ekonomicky nezávislými deťmi a zároveň aj neplnoletou ekonomicky závislou dcérou. Druhý typ predstavuje spolužitie rodičovského páru s ich neplnoletou ekonomicky závislou dcérou, adoptovanou neplnoletou ekonomicky závislou dcérou manželkinej sestry, ktorá zomrela a dospelým slobodným ekonomicky nezávislým synom manželky z jej prvého manželstva.

Najväčšiu frekvenciu so zreteľným rozdielom oproti ostatným rodinám tohto typu zastáva spolužitie rodičov vo veku 41-60 rokov s ich dospelými slobodnými ekonomicky nezávislými deťmi (CS).

Prevažnými členmi týchto rodín sú slobodné ekonomicky nezávislé deti rodičov vo veku 18 – 40 (38 prípadov) a osoby vo veku 41- 60 rokov (34 prípadov). Dominujú neúplné rozšírené rodiny typu S.

Tabuľka č. 3

Frekvencia foriem rozšírenej rodiny typu S

Forma rodiny	Počet prípadov
CS	22
DS	4
DS*	11
ACS	2
BCS	1
CDS	9
Spolu	49

Akýsi medzistupeň medzi disperznou a rozšírenou rodinou typu S tvorí spolužitie rodičov, ich slobodnej ekonomicky nezávislej dcéry a rozvedenej dcéry so synom (ACS). Keďže uvedené zoskupenie nesie znaky oboch spomínaných rodinných foriem, nemôžem ho striktne zaradiť k jednej z nich. Slobodná ekonomicky nezávislá dcéra hospodári s rodičmi, kým rozvedená dcéra so synom si ponechala výsadu samostatnej domácnosti, ako na to bola zvyknutá ešte počas manželstva. Podobne problematická je aj forma ABDS\*, ktorá pozostáva z vdovy, jej detí – slobodného ekonomicky nezávislého syna vo vyššom veku, dcéry (slobodnej matky) a vnučky.

#### *Spolubývajúci príbuzní*

Okrem rodinných domácností existujú aj nerodinné domácnosti. V Pitelovej ich tvoria jednotlivci a spolubývajúci príbuzní (typ L1 a L2 v triedení rodín P. Lasletta). Najprv sa pozastavím pri spolužití dvoch príbuzných.

Spolužitie dvoch slobodných sestier (C) vyplynulo z biologických príčin. Ešte donedávna bývali spolu s rodičmi, ktorí však umreli. Slobodné sestry zostali naďalej bývať vo svojom rodičovskom dome.

Typ C ešte predstavuje ovdovená sestra, ktorá sa presťahovala k svojmu rozvedenému bratovi.

Spoločne bývajúci bratrance – starí mládenci (D) boli v minulosti súčasťou súrodeneckej rodiny sestry (matka jedného) a jej brata (otca druhého). Po osamostatnení sa ich súrodencov a smrti rodičov zostali bývať v rodičovskom dome len oni dvaja.

Tabuľka č. 4

Frekvencia domácností spolubývajúcich príbuzných

Forma rodiny	Počet prípadov
C	2
D	1
Spolu	3

#### *Domácnosti jednotlivcov*

Z domácností jednotlivcov som vyňala miestneho kňaza, pretože vzhľadom na jeho povolanie si nemohol a ani nemôže založiť rodinu. Domácnosti osamelých osôb tvoria

nezosobášení, ovdovení a rozvedení. Na Pitelovej je ich celkovo 26. Dominujú ovdovení. Po osamostatnení ich detí a do smrti partnera tvorili manželskú rodinu.

Okrem uvedenej jednej samostatne žijúcej rozvedenej ženy (D) je v obci ešte ďalších šesť rozvedených osôb. Vekovo patria rovnomerne po dvoch prípadoch do vekových kategórií 18-40, 41-60 a nad 61 rokov. Z toho vyplýva, že u mladších obyvateľov Pitelovej nedochádza k nárastu rozvodovosti. Tento stagnujúci jav je spojený nielen so silným náboženským založením Pitelovčanov, ale aj s nízkou sobášnosťou v obci.

Piati rozvedení bývajú buď s rodičmi, alebo súrodencom, ale aj v kombinácii oboch možností. Jedna rozvedená obyvateľka Pitelovej žije so starou mamou, svojím druhom a synom z jej prvého manželstva (pozri formu kohabitácie DS).

Najväčšiu frekvenciu majú dôchodcovia počtom 22 prípadov. Zvyšné štyri prípady zastupujú jedinci vo veku 41- 60 rokov.

Tabuľka č. 5

Frekvencia domácností jednotlivcov

Forma domácnosti	Kategória	Počet prípadov
Nezosobášení	C = 1, D = 5	6
Ovdovení	C = 2, D = 17	19
Rozvedení	C	1
Spolu		26

### Kohabitanti

Neformálne zväzky sa počas posledných dvadsať rokov masívne rozšírili vo väčšine postindustriálnych štátov. Za podstatné faktory ich vysokej frekvencie sa považuje zvýšenie vzdelanostnej úrovne a zamestnanosti žien, čo zabezpečuje ich väčšiu ekonomickú nezávislosť, vysoká efektivita antikoncepčných metód spolu s liberalizáciou zákonov o interrupciách (ŠIROČKOVÁ 2003:49).

Manželstvo nie je atraktívne v prípade, keď sa chápe ako uzavretie do určených rolí. Spolužitie v nezáväznom partnerstve je naopak oceňované, pretože viac vyhovuje individuálnym požiadavkám (de SINGLY 1999:88-89). Súčasný individualizmus rodinu destabilizuje, ale nerobí ju zbytočnou (de SINGLY 1999:91). F. de Singly upozorňuje, že rodina si zachováva jeden užitočný rys. Dokáže každému pomôcť, aby sa rozvinul v autonómnu osobnosť<sup>18</sup> (de SINGLY 1999:93). Vytváranie páru je pre každého z partnerov príležitosťou k spoločenskému uznaniu jeho špecifickej kompetencie<sup>19</sup> (de SINGLY 1999:91). Štúdie L.J. Waitovej ukazujú, že manželský stav so sebou prináša lepšie duševné zdravie, uspokojivejšie sexuálne spolužitie oboch partnerov, väčšie finančné zárobky. Vydaté ženy vykonávajú menej domácich prác ako ženy, ktoré sa vydaté odmietajú (WAITE 2000:465).

Kohabitantské zväzky sa objavujú aj na Pitelovej. Z generačno-vekového hľadiska ide o vzťahy partnerov vo veku 18 – 40 rokov v štyroch prípadoch a v jednom prípade 41 – 60 rokov. Samostatne býva len najstarší pár. Tri kohabitantské páry žijú spolu s rodičmi jedného z partnerov. Piaty takýto zväzok býva so starou mamou družky (vnučky). Tri páry majú deti.

Len jeden pár je z nich veriaci. Títo kohabitanti sa pravidelne zúčastňujú bohoslužieb. Svätosť prijímania ale vylučujú, pretože si uvedomujú, že ich spôsob súžitia cirkev neschvaľuje. Je v podstate hriechom. Staršie obyvateľky obce túto dvojicu patrične kritizujú.



Podľa A. Giddensa sa kohabitácia stáva experimentálnym štádiom pred vstupom do manželstva (GIDDENS 1999:179). Kohabitanti žijúci v Pitelovej považujú svoj neformálny vzťah za konečný. Neplánujú sa zosobášiť, pretože „*nejaký papier im šťastie nezaručí a nič sa ním nezmení*“ (muž, 1979). Dôvody takýchto súžití sú hlavne subjektívne. Nestotožňujú sa s manželským vzťahom. Finančné výhody<sup>20</sup> sú pre nich druhořadé. Neformálne spolužitie u nich vyplynulo zo samotného vzťahu. Čím ďalej, tým spolu trávili viac času v dome jedného alebo druhého, až sa napokon k sebe presťahovali. Kohabitanti žijúci ešte s ďalšími osobami hospodária samostatne ako v prípade členov disperzných rodín.

Tabuľka č. 6

Frekvencia kohabitácií

Forma kohabitácie	Počet prípadov
C	1
DS	1
ACS	3
Spoľu	5

Na základe výskumného materiálu možno povedať, že v Pitelovej dominujú rozšírené rodiny typu S (49 prípadov). Príčinou spolužitia dospelých slobodných ekonomicky nezávislých detí s rodičmi, v desiatich prípadoch aj ovdoveného starého rodiča (BCS, CDS) sú zlé ekonomické podmienky mladých ľudí pre samostatné bývanie, odklad sobáša do vyššieho veku, prípadne starodievstvo či staromládenectvo spojené s rozhodnutím pokračujúceho bývania s rodičmi.

Ak sa však príslušníkom mladej slobodnej generácie naskytnú príležitosti, odchádzajú kvôli lepším pracovným i celkovým životným podmienkam do vzdialenejších miest, prípadne do zahraničia. Ich počet v poslednom období stúpa rýchlejšie. To má zároveň dopad na nízku pôrodnosť v obci a priemerné vekové zloženie obyvateľstva. Analýza Evidencie obyvateľstva ukázala, že v obci žijú hlavne osoby staršie ako 40 rokov.

V značnej miere sú zastúpené aj disperzné rodiny (39 prípadov). Z tejto rodinnej formy má najvyššiu frekvenciu trojgeneračné spolužitie starých rodičov alebo rodiča (14:15) so svojim zosobášeným dieťaťom, jeho partnerom a slobodnými ekonomicky závislými vnukmi (29 prípadov).

Za nimi svojou frekvenciou zastúpenia nasledujú domácnosti jednotlivcov (26 prípadov). Ich členmi ako aj príslušníkmi manželských rodín (24 prípadov) sú väčšinou osoby staršie ako 61 rokov. Ak deti týchto manželov bývajú v obci, žijú vo vlastných domoch, ktoré postavili ešte za socializmu. Práve oni sú zväčša súčasťou dvojgeneračných individuálnych úplných jadrových rodín (26 prípadov).

Len vo veľmi nízkom počte sa v obci vyskytujú kohabitantské vzťahy (5 prípadov) a domácnosti spoločne žijúcich príbuzných (3 prípady).

Na vytvorenie jadrových rodín so slobodnými ekonomicky závislými deťmi (AB, AC) má teoretické predpoklady viac rodičovských párov s deťmi (viď formy ABC = 17, ABD = 4, ABCD = 2, ACD = 8). Kvôli nepriaznivej finančnej situácii však musia voľiť viacgeneračné spolužitie s rodičmi.

Ani v jednej rodinnej forme nedominovala generácia B: osoby vo veku 18 – 40 rokov, čo sú v súčasnosti potenciálni rodičia (najväčší podiel zastúpenia majú v disperzných rodinách). Dôvod spočíva v širokom zastúpení kategórie S: dospelých, no slobodných a

ekonomicky nezávislých osôb vo veku 18 – 40 rokov, ktoré však rodičovstvo odkladajú kvôli nedostatočnému finančnému a materiálnemu zabezpečeniu.

Rozšírené je aj spoločné bývanie iných príbuzných, väčšinou osamelých, s rodinou: nezosobášený brat alebo sestra, sestra ako slobodná matka, sestra (vdova) starej mamy, rozvedený brat.

Tí „šťastnejší“ prerábajú opustené domy po svojich predkoch. V súčasnosti len dve mladé rodiny stavajú nové domy. Príčinou je hlavne zlá finančná situácia. Tieto obydlia už majú menej obytných priestorov. Sú prispôsobené životu len jednej rodiny.

Rodiny si vzájomne pomáhajú. Ako ukázal výskum, starí rodičia (žijúci so svojimi deťmi, ale aj oddelene) pomáhajú pri prácach v záhrade, chove domácich zvierat, domácich opravách, kosení trávnik, odhŕňaní snehu, postrážení detí, obšívání oblečenia, v jednom prípade pri umývaní auta, ale aj finančne. Medzigeneračné vzťahy nie sú jednosmerné. Deti svojich rodičov sprevádzajú na vyšetrenia k lekárovi, opatrujú v prípade choroby. Často im robia nákupy, aby starí rodičia nemuseli ísť nakupovať do mesta, keďže v obci je obmedzené zásobovanie.

Výpomoc sa samozrejme neobmedzuje len na starých rodičov. Rodinám pomáhajú aj ostatní príbuzní: súrodenci manželského páru, bratranci, sesternice, synovci a netere. Ide o finančnú i fyzickú pomoc: práce v záhrade, väčšie opravy domu, pílenie dreva, výpomoc na zabíjačkách, postráženie detí, požičanie auta.

Rodiny sú na vzájomnú výpomoc odkázané, ale chápu ju aj ako prejav dobrej vôle. Využitie pomoci príbuzných alebo dobrých známych je pre nich výhodnejšie, pretože napríklad príbuzného pomáhajúceho pri stavebných prácach nemusia vyplatiť až v takej výške ako odborného majstra. Pri postrážení detí sa príbuznému môžu odplatiť iným spôsobom ako profesionálnej opatrovatelke. Najčastejšie volia odmenu vo forme naturálií (rôzne potravinové suroviny z vlastnej domácnosti – napr. orechy, vajíčka, cibuľa, jablká a i., mäsové výrobky zo zabíjačiek, domáci alkohol) alebo opätovania pomoci v prípade potreby. Druh odplaty zvolia na základe toho, čo dotyčná osoba potrebuje najviac. Platené služby „nepříbuzných“ volia iba v tom najkrajnejšom prípade.

### **Sociálna situácia rodiny a spoločné činnosti**

Príjmovú situáciu svojej rodiny ohodnotili respondenti ako nie veľmi priaznivú. S financiami musia nakladať uvážlivo a šetriť. Zaujímavé je, že svoju ekonomickú situáciu takýmito slovami klasifikovali aj rodiny, ktoré sú na tom finančne lepšie ako ostatné rodiny. Tých v obci ale nie je väčšina. Ukázalo sa, že s narastaním množstva financií úmerne vzrastajú aj nároky členov rodiny. Respondenti – príslušníci rodín chudobnejších na finančné prostriedky sa poďakovali: „*Pán Boh zaplať za to, ako to je. Môžeme sa slušne obliecť, najesť, aj keď človek musí kalkulovať, že keď dnes toto, tak zajtra zase nie tamto*“ (žena, 1967).

Vo viacerých prípadoch manželia spoja svoje mzdy a peniaze sa rozdelia na to, čo treba. Za najobjemnejšiu položku označili respondenti stravu, v druhom rade oblečenie a náklady na bývanie.

Takmer všetky rodiny si dopomáhajú pestovaním zeleniny i ovocia. Je to pre nich finančne výhodnejšie a boli k poľnohospodárskym prácam vedení už od detstva. Rodiny, ktoré sú výnimkou, k pestovaniu nemajú vzťah. Zeleninu a ovocie si radšej kúpia. Chov domácich zvierat je zriedkavý.

So svojimi bytovými pomermi sú respondenti spokojní. Aj keď hlavne v prípadoch disperzných a rozšírených rodín typu S ide v skutočnosti o skromné, priemerné podmienky. Súčasťou interiéru je nábytok i spotrebiče, ktoré manželia dostali ako svadobný dar, alebo si

ich po svadbe zakúpili sami. Preto sú niektoré staré aj viac ako 20 rokov. Nové zariadenie sa zakúpi, až keď sa súčasne stane úplne nefunkčným. Vybavenie bytu je základné: chladnička, mraznička, mikrovlnná rúra, sporák, televízor, rozhlas, automatická práčka. Vybavenosť rodín s dospelými deťmi je ešte bežne doplnená osobným počítačom kvôli školským potrebám. Len sporadicky rodiny vlastnia video, CD a DVD prehrávač, satelit. Pre život na dedine je automobil nevyhnutnosťou. Vlastní ho nadpolovičný počet rodín.

Väčšinu času zaberie respondentom ich hlavné zamestnanie a doplnkový zdroj získania financií. Zamestnanie je pre nich dôležité z materiálneho i sociálneho hľadiska. U niektorých respondentov aj z dôvodu vlastného uspokojenia. Často však kvôli svojim pracovným povinnostiam zanedbávajú rodinu – nezostane im už veľa času, v rámci ktorého by sa jej mohli venovať. Až na jednu respondentku, ktorá pracuje priamo v obci, ostatní dochádzajú za prácou do Žiaru nad Hronom, Zvolena alebo do Kremnice.

Medzi najfrekventovanejšie aktivity, ktoré vykonávajú všetci členovia rodiny spoločne, patrí: návšteva kostola, príbuzných, sledovanie televízie, chytanie rýb, letné výlety, hranie sa s deťmi, spoločné vykonávanie domácich prác, prípadne prác v záhrade a okolo domu. Rozsah času, ktorý rodina trávi spoločne, závisí od pracovnej vyťaženia rodičovského páru, ale i záujmov detí, ak sú už odrastené. Návštevy príbuzných sú pravidelné len v prípade, ak bývajú priamo v obci. Vtedy ide aj o bežný denný kontakt. Pravidelnosť návštev príbuzných, ktorí nebyvajú v obci, závisí opäť od pracovnej zaneprázdnenosti a nedostatku času. Stretávajú sa s nimi aspoň na Vianoce, Veľkú Noc, Sviatok všetkých svätých a na pohreboch.

### **Utváranie rolí a delba práce v rodine**

Vzrast postavenia ženy spolu s ďalšími zmenami sociálno-ekonomického charakteru (často s rodičmi žijú ich dospelé slobodné ekonomicky nezávislé deti) prispieva k premene autoritatívnych foriem rodiny na rodiny partnerské. Charakterizuje ich rovnomerné postavenie všetkých členov rodiny<sup>21</sup>. Len v dvoch robotníckych rodinách (u mojich respondentov) sa partner snaží zaujať privilegované postavenie.

F. Bánhegyi hovorí, že rodina prestala byť jedinou a výlučnou náplňou života ženy. Rastúce percento žien už nie je iba matkou a strážkyňou domáceho krbu (BÁNHEGYI 1967:57). V bežnom stereotypizovanom vnímaní sa však súkromná sféra naďalej prisudzuje predovšetkým žene a verejná sféra mužovi (CHORVÁT 2004:169). Genderové oddelenie privátneho a verejného napriek zamestnanosti veľkého počtu žien už niekoľko desaťročí bolo spôsobené tým, že zamestnanosť žien sa nevnímala ako celkom prirodzená, ale vynútená ideologicky (v začiatkoch tzv. budovania socializmu). Neskôr aj ekonomickou situáciou socialistickej rodiny, ktorá obyčajne nebola schopná vyžiť z jedného platu (CHORVÁT 2004:170). Dnešná ekonomická situácia rodín tiež vyžaduje prítomnosť oboch manželov v platenom zamestnaní. Výskum ale ukázal, že chápanie platenej práce žien sa posunulo na inú úroveň. Respondenti ju vnímajú ako finančnú nevyhnutnosť pre rodinu, ale zároveň aj ako prostriedok profesionálnej realizácie žien. Ešte stále však respondenti za výhradného žiteľa považujú muža, pretože do rodiny prináša vyšší príjem.

Mnohé ženy - respondentky dosiahli vyššie vzdelanie ako ich matky a mohli by byť motivované k väčšiemu rozvoju svojich plánov a záujmov, ktoré nie sú výlučne spojené s rodinou. Nemajú však potrebu intenzívnejšie sa realizovať mimo rodiny. Svoju pracovnú aktivitu už ďalej nerozvíjajú. Nepotrebujú kariérne rásť.

Iba jeden respondent si želá, aby jeho manželka nepracovala, pretože podľa jeho názoru, ak má žena viac detí (s manželkou majú štyri deti), mala by zostať s nimi doma celý život. Jeho manželka je momentálne na materskej dovolenke, ale medzi jednotlivými

pôrodmi bola doma dobrovoľne. Túto situáciu nemieni zmeniť ani v budúcnosti. Treba však podotknúť, že ide o ekonomicky dobre situovanú rodinu úspešného živnostníka. Ostatní respondenti si myslia, že aj zamestnaná matka môže svojim deťom poskytnúť rovnakú lásku a starostlivosť ako matka, ktorá je nezamestnaná. Doma s deťmi by však mala byť aspoň do ich šiestich rokov, pretože ju potrebujú z hľadiska opory a výchovného zreteľa. Do takéhoto veku v skutočnosti zostávajú s deťmi doma len tie matky, ktoré sú nezamestnané. Ostatné využívajú pomoc starých rodičov, materských škôl, aby rodine nechýbal druhý príjem.

Štúdie F. de Singlyho<sup>22</sup> a rovnako aj môj výskum ukazujú, že i keď je matka zamestnaná, je svojim deťom disponibilná vo väčšej miere ako otec, a to prakticky (telefonáty do práce) i psychicky. Matky aj v priebehu práce premýšľajú o domácnosti a deťoch, riešia problémy s nimi spojené. Otcovia vykonávajú s deťmi dopredu naplánované aktivity, zatiaľ čo matky sú neustále pripravené odpovedať na osobné požiadavky svojich detí.

V zmysle výpovedí respondentov muž už nie je len chlebobdarcom, ktorý finančne zabezpečuje rodinu, ale aj psychickou oporou rodiny a mal by vedieť vo všetkom poradiť. Stráca i obraz reprezentanta rodiny na verejnosti. Podobne ako zistila U. Björnberg<sup>23</sup>, už to nie je výhradne otec, kto vybavuje na úradoch a podpisuje dôležité zmluvy či administratívne formuláre. Na základe výpovedí respondentov súhlasím aj s tvrdením F. de Singlyho<sup>24</sup>, že otec sa nesnaží byť pre svoje dieťa autoritou, ale skôr „sprievodcom“, pomáhať mu rozvinúť svoju osobnosť a nájsť najlepší spôsob sebauskutočnenia: „*Otec je živiteľom rodiny, ale nech to ide ruka v ruke s podielaním sa na výchove detí. Aby tvoril ostrov takého pokoja, istoty, porozumenia. Matka je nositeľka života. Jej prvoradou úlohou je dávať život, starať sa o deti, rodinu. Matka je najdôležitejšia osoba v rodine, ktorá sa sama rozdáva pre rodinu. Rozdáva lásku a mala by ju aj dostávať*“ (muž,1963).

Ako ukázal výskum, matka sa stará o domácnosť. Rodinu zoceluje – má na starosti organizáciu rodinných osláv, návštev pri príležitosti narodenín, menín alebo iných významných udalostí<sup>25</sup>. Jej úlohou je aj „*tíšiť konflikty*“ (žena,1957). Často som sa stretla s „ochrannou“ funkciou matiek. Keď sa dozvedia o nejakom priestupku svojich detí, ktorý by manželov veľmi rozčúlil, nechajú si to pre seba, ale deti patrične potrestajú.

Výchove detí sa manželia venujú spoločne. Snažia sa im dať lásku, možnosť, aby mali čo najvyššie vzdelanie. Vštepujú im zodpovednosť, pracovitosť, slušnosť. Učia ich, aby si nedali ubližovať, ale zároveň, aby neubližovali druhým. Aby sa vedeli v živote zorientovať. Usilujú sa byť pre deti vzorom. Vychovávať ich vlastným príkladom<sup>26</sup>.

Pri výchove rodičia aplikujú rodové stereotypy<sup>27</sup>. Chlapcovi vštepujú správanie, ktoré sa od neho bude očakávať v roli muža a naopak: „*Dcéra mi vždy vykrikuje, že som jej zakazovala robiť to, čo robili chlapci. Určite tam bolo nejaké oddelenie, že chlapci áno, a ona nie. Chlapci boli vedení k tomu, aby zastali tie mužské práce. A Evka, aby zase dokázala oriadiť, opraviť, navariť, obšit*“ (žena,1957).

Pri skúmaní delby práce v rodine som vychádzala zo štúdie H.J. Mederer, ktorá úlohy v domácnosti rozdeľuje do dvoch skupín: správa domácnosti (A) a domáce povinnosti (B). K týmto dvom úsekom som pridala ešte jeden, a to činnosti spojené s deťmi (C).

A, Na základe výskumu možno povedať, že zoznam, čo treba nakúpiť a jedálny lístok zostavuje manželka. Najčastejšie varí ona, čiže sama najlepšie vie, aká surovina chýba a treba ju dokúpiť. Uistenie sa, že na ďalší deň je všetko pripravené, vykonáva manželka kvôli jej väčšej dôslednosti v tomto smere. Úlohy v rodine rozdeľujú obaja manželia. Vzájomne sa dohodnú, čo treba urobiť. Správu financií majú na starosti manželia spoločne. Mesačné výplaty sa spoja, a preto má manžel i manželka rovnaké právo na rozhodnutie o ich využití. Záležitosti na úradoch vybavuje rovnomerne manžel aj manželka podľa toho, kto má v ten deň

čas, alebo je to zvolené podľa lepšej „výrečnosti“ konkrétneho partnera v danej dvojici.

B, Na prácach v záhrade sa podieľajú všetci členovia rodiny, aby sa urobilo čo najviac. Každodenné nákupy má na starosti prevažne manželka, no v značnej miere aj muži. V niektorých rodinách je to manželka kvôli tomu, že čerpá materskú dovolenku, alebo je nezamestnaná, prípadne pracuje ako predavačka v potravinách, či manžel je časovo zaneprázdnenejší. Inde zase táto činnosť vyhovuje časovo viac mužom, lebo pracujú na zmeny. Počas voľného dopoludnia, či návratu z nočnej alebo ranej zmeny sa zastavia v obchode. Manželia, ktorí majú auto, víkendové nákupy realizujú spoločne. Zásľuhu má na tom čiastočne aj slabý výber tovaru v obci. Manželia preto idú nakúpiť koncom týždňa do Žiaru nad Hronom autom. V ostatných rodinách nakupujú manželky alebo manželia cestou z práce domov, prípadne deti, ktoré chodia do školy v meste. Varí, perie, žehlí i umýva okná manželka. Vysáva a umýva riad manželka s deťmi. Tieto práce chápu respondenti ako ženské. Muži vnímajú ženy ako šikovnejšie v ich vykonávaní. Domáce opravy má na starosti manžel. Jednak sa chápu ako mužská záležitosť a zároveň si vyžadujú „silnejšie ruky“. Rovnako aj kosenie trávnik, umývanie auta. Do odhrňania snehu a opatrenia domácich zvierat sa zapája celá rodina. Pri chorých členoch rodiny sa doma vystrieda manžel aj manželka, ak aspoň jeden z nich pracuje na zmeny. Väčším počtom je to však manželka, pretože je nezamestnaná, na materskej dovolenke, alebo má lepšie predpoklady na uvoľnenie zo zamestnania. Tu zaváži aj jej menšia mzda.

C, S deťmi sa hrajú všetci členovia rodiny spoločne, pretože sa majú navzájom radi a chcú spolu tráviť čo najviac času. Pri príprave do školy pomáha hlavne manželka, lebo má k tomu bližší vzťah, dosiahla v škole lepší prospech ako manžel, prípadne manžel má menej času. Deti prevažne chodia do školy samé. Len traja rodičia ich do školy vozia vlastným autom. V dvoch prípadoch ide o ekonomicky silnejšie rodiny. V tretom prípade je to nutnosť. Rodičom sa narodila psychicky postihnutá dcérka, ktorá navštevuje špeciálne školské zariadenie. Trávenie voľného času navrhujú rodičia spolu s deťmi, aby sa mohli dohodnúť na činnosti, ktorá sa páči všetkým. K lekárovi chodí s deťmi väčšinou manželka. Príčiny sú identické s dôvodmi, pre ktoré potom s nimi zostáva aj doma.

Respondentom takéto rozdelenie úloh vyhovuje. Zamestnané ženy považujú starostlivosť o rodinu a domácnosť za svoju povinnosť. Očakáva sa to od nich v rovnakej miere, ako sa od otca očakáva, že uživí rodinu. Väčšina z nich uviedla, že keď majú práce viac, alebo sú plne vyťažené v zamestnaní, muži im pomáhajú s umývaním riadu, vysávaním, nákupom. Niektorí aj navaria<sup>28</sup>. Príčiny účasti silne veriacich respondentov - manželov (väčšina) na týchto prácach spočíva v ich ochote, ktorá je navyše podporená vplyvom každonedeľných kázní miestneho kňaza. Kňaz nabáda otcov, aby boli zodpovední nielen za materiálne zabezpečenie rodiny, ale podieľali sa aj na vytváraní rodinnej atmosféry. Vyjadrovali záujem o problémy svojich detí. Pomáhali im. Teda venovali im svoj čas, nehu, starostlivosť. Manželke majú prejavovať lásku i rešpekt. Niekedy pripraviť obed, umyť riad, upiecť koláč ako dôkaz lásky a úcty manželky. Samozrejme, že kňaz nezabúda ani na ženy. Aj im pripomína, aby sa k manželom správali v podobnom duchu. Otcom želá, aby im raz dcéry povedali, že si želajú takých manželov, akými sú oni. Spomínaný kňaz každý štvrtok organizuje omše venované špeciálne rodinám. Vo svojich kázňach rozoberá aktuálne problémy rodín, nástrahy modernej doby ohrozujúce ideálne rodinné spolužitie. Raz ročne usporadúva obnovu manželských sľubov. Tá je v obci veľmi obľúbená. Zúčastňujú sa jej aj tí, ktorí majú k cirkvi chladnejší vzťah.

Ďalší muži svoju participáciu na domácich prácach chápu ako samozrejmosť. Poznajú chod domácnosti a vedia, čo je potrebné urobiť. Len dvaja muži, ktorí sa snažia byť v rodine

silnou autoritou, považujú vykonávanie ženských domácich prác za ponižujúce. Svoju rolu vidia vo finančnom zabezpečení rodiny a rozhodovaní v závažných okamihoch. Príčina spočíva v tom, že boli v takomto duchu vychovávaní.

Nadpolovičný počet mužov považuje prácu v domácnosti za namáhavejšiu ako bežné zamestnanie. Domácim prácam a aj prácam okolo domu sa respondenti venujú v čase, keď prídu domov zo zamestnania a cez víkendy.

Respondenti - úspešný podnikateľ a jeho manželka, ktorá je momentálne na materskej dovolenke, by privítali pomocnicu do domácnosti. Finančne si ju môžu dovoliť, ale neurobia tak kvôli rečiam v dedine: „Kebyže si ju najmeme, tak by nás v dedine vykričali. Nedá sa to v takej malej dedinke. Pritom v zahraničí je to normálne zamestnanie“ (muž,1966). „Mala by som viac času na rodinu. Venovali by sme sa viac sebe, keby bol niekto, kto porobí také bežné práce, ktoré ti zaberú polovicu dňa. Možno kebyže bývame vo väčšom meste, ale tu je to nereálne“ (žena,1969). Ostatní respondenti by radi pristali na výpomoc v domácnosti, ale pri ich finančnej situácii to neprichádza do úvahy.

V každej rodine bola na rodičovskej dovolenke s dieťaťom matka. Väčšina respondentov sa zhodla v tom, že rodičovskú dovolenku by mohol čerpať aj muž, ak by živiteľkou rodiny bola žena a má navyše aj vyšší plat. Na túto dovolenku by muži – respondenti nastúpili radi, keby sa s dieťaťom len hrali, chodili na prechádzky, vychovávali ho, ale nemuseli by robiť ostatné záležitosti, ktoré súvisia so starostlivosťou o dieťa, variť, upratovať, prať a žehliť: „Mama má taký dar od Pána Boha, že vie robiť niekoľko vecí naraz a vie ich aj dokončiť. V tej domácnosti je tá ženská ruka potrebnšia. Keby bol muž na materskej dovolenke, pre to dieťaťko by to bola veľká výhoda, lebo by sa venoval len jemu, ale domácnosť by možno vyzerala katastrofálne“ (žena,1969). Respondenti podotkli, že žena je predsa len žena a ona odovzdá deťom to najdôležitejšie, pretože je to pre ňu „prirodzené“ a „biologicky dané“<sup>29</sup>.

### **Postavenie detí v rodine**

V Pitelovej žije 561 dospelých a len 114 detí. V celej obci prevláda dvojdetný model rodiny<sup>30</sup>. U mojich respondentov prevažuje trojdetný model rodiny.

Podľa U. Björnberg<sup>31</sup> i výpovedí respondentov je potreba dieťaťa z hľadiska pracovnej sily v rodine a zaopatrenia rodičov v staršom veku nahradená duševnými motívmi mať dieťa. Možno to vidieť v nezaťažovaní detí veľkým množstvom domácich povinností, aby mali viac voľného času na hru a teda aj pekné spomienky na detstvo.

Vo všeobecnosti je pôrodnosť ovplyvnená najmenej štyrmi druhmi determinantov. Prvý je biologický. Zahŕňa plodnosť muža a ženy v súvislosti s ich vekom. Druhá kategória obsahuje kontrolu nad počatím, rôzne antikoncepcné metódy. „Náhoda“ je tretím typom determinantu: deti môžu byť neplánovaným výsledkom sexuálnej aktivity. Štvrtým činiteľom, najviac rozoberaným v literatúre, je túžba rodičov mať deti (FRIEDMAN-HECHTER-KANAZAWA 1994:376).

Podľa väčšiny respondentov ľudí v rozhodovaní, či vôbec budú mať deti, ovplyvňuje ich materiálne a finančné zabezpečenie<sup>32</sup>. Respondenti sa pre dieťa rozhodli z potreby naplnenia manželstva. Vyskytli sa aj odpovede ovplyvnené silnou vierou. Niesli sa v duchu rímskokatolíckeho učenia, že úlohou manželov je za akýchkoľvek podmienok dať deťom život. Títo manželia majú v priemere štyri deti: „Človek, ktorý sa na túto otázku pozerá tak moderne, materialisticky, ten sa na to pozerá, či to nezoberie niečo z jeho blahobytu, alebo stupňa jeho životnej úrovne. Človek, ktorý sa na to pozerá z toho správneho pohľadu, tak vie, že úlohou manželov je dať deťom život“ (muž,1963). „Je to všetko v Božích rukách. Nám

*Pán Boh dal možnosť, že môžeme na svet priviesť deti a od nás závisí, či budeme ochotní spolupracovať s nebeským Otcom. Je potrebné si uvážiť, či budeme schopní prijať ďalšie dieťa, či budeme mať dost síl aj na to, aby sme ho aj vychovali. Lebo nie je správne mať len veľa detí. Dôležité je, aby si im dala také hodnoty, ktorých sa budú v živote pridŕžať. Hlavne, aby ich srdce vedelo, čo má robiť, aby si im bola dobrým príkladom. A keď chceš každého usmerniť, jedného, druhého, tretieho, štvrtého, je to dost namáhavé. Človek musí k tomu pristupovať zodpovedne. A v prvom rade sa pýtať: Pane Bože, budem mať ešte dost síl na to, aby som zvládla ďalšie dieťaťko?“ (žena,1969)*

Pred rokom 1989 bol priemerný vek prvorodičiek (respondentiek) 20,3 roka. Po roku 1989 sa zvýšil na 21,2 roka. Priemerný vek mužov (respondentov) pri narodení ich prvého dieťaťa pred rokom 1989 bol 22,9 rokov. Po roku 1989 stúpol na 25,2 rokov. Všetci respondenti však odporúčajú, aby bola táto veková hranica posunutá vyššie. U žien 25 rokov a u mužov 30 rokov, ale záleží aj od psychickej vyspelosti konkrétneho človeka. Dôvodom je podľa nich to, že vo vyššom veku ináč vnímali narodenie ďalšieho dieťaťa. Boli zrelší a pripravenejší: „Mám možnosť porovnávať, lebo keď sa narodila najstaršia, mala som 24 rokov. Keď som teraz čakala Klárinku, mala som 35 rokov. Vlastne ten hraničný vek, po ktorom sa ti robia testy, či to bábätko nebude chybné, aj keď si to nemusíš dať robiť. Ináč som prežívala toto tehotenstvo ako to predtým. Vážila som si, aký dar som dostala od Pána Boha. Je to z tej Božej strany taký prejav, že Boh ešte dôveruje človeku, keď mu požehná dieťa. Veľmi som si vážila, že môžem priviesť na svet ďalšieho človečika, pretože človek k tomu pristupoval tak zodpovedne. Možno aj s väčšími obavami, ako v tom mladšom veku, lebo človek si viac uvedomuje tú zodpovednosť. Rozmýšľala som nad sebou, či som ostatným deťom, keď ešte boli menšie, dávala toľko, koľko dávam tejto najmladšej. Alebo aby ona nebola ukrižovaná, že či ešte vládzem v tomto veku sa o ňu starať, alebo hrať sa s ňou, či mám takú chuť, či ma to tak baví ako predtým. Čím je človek starší, musí priniesť väčší sebazápor. Tak sa priblížiť k tomu dieťaťu, aby si sa aj ty stala tým dieťaťom. Možno, že tým vekom je to v tomto ťažšie, ale zase ten človek je zrelší, uvedomelejší. Ak by som mala rozmýšľať, či ešte ďalšie dieťaťko, bolo by to možno ťažké, ale prinášala by som to znovu ako obeť. Ale ten vek, každý si musí sám uvážiť, či je ešte schopný mať a vychovať dieťa podľa Božích predstáv“ (žena,1969).

Za najvyššiu vekovú hranicu, kedy by sa ešte človek mohol pokúšať o dieťa označili respondenti u ženy vek 40 rokov kvôli zdravotným problémom a väčšej fyzickej vyčerpanosti. U muža by to nemalo byť viac ako 50 rokov, aby mohol spolu so ženou doviesť svoje dieťa do dospelosti a pomôcť mu pri prvých krokoch do skutočného života. Objavovali sa aj odpovede typu, že to nezáleží na človeku, ale na tom, ako dá Pán Boh. Iba jednej 40-ročnej obyvateľke Pítelovej sa narodil syn (už spomínaná rodina prisťahovaná z Piešťan). 39-ročná obyvateľka, ktorá nemôže mať deti, si spolu s manželom adoptovala novorodenca.

Bez detí si respondenti nevedia život ani predstaviť. Ich život bez nich by bol prázdny. Dávajú mu zmysel: „Je to dar od Boha mať deti. Je to zmysel môjho života. Môj život bez detí by bol prázdny, nenaplnený. Keď som sa rozhodla, že chcem mať rodinu, tak k tej rodine patria aj deti. Možno keby som nemohla mať deti, uberala by som sa iným smerom. Povedala by som si, že Pane Bože chcem ti slúžiť v tom, že celý život sa budem venovať učiteľstvu a budem sa obetovať pre tie druhé deti, keď nemám svoje“ (žena,1969). „Sú naplnením života dospelého človeka. Lebo no čo, kde by som sa potkala bez tých detí? Sadnem tam - sama, sadnem tam - sama. Tam na ten kraj sa pozriem - sama. Deti sú aj radosť, aj starosť. Koľkokrát sa tak dosmejeme, ale koľkokrát nemôžem spať, lebo ma zase volačo kvôli nim trápi. Takže asi tak. A zase na druhej strane, na čo sme teraz s manželom prišli, to sú zase

*deti našich detí. Naše vnúčatá nemajú chybu. My starí sa ideme z nich zbláznit'. Vnuk spáva medzi nami. My sme vystretí ako lavy. Ani sa pohnúť, len aby sa malému nič nestalo. A potom vstávame drevení. Jednoducho, tak by to malo byť“ (žena,1957).*

Deti pred sebou uprednostňujú. Rodičia si nedoprajú všetky materiálne veci, po ktorých túžia. Financie, ktoré tak ušetria, radšej venujú na potreby a želania detí.

Ak by polovica respondentov nemohla mať deti, určite by zvolili adopciu. Zároveň by zvažovali možnosť umelého oplodnenia. Z hľadiska vierovyznania s týmito metódami otehotnenia nesúhlasí len minimum respondentov. Interrupciu v každom prípade odsudzujú takmer všetci respondenti. Nikto z respondentov spomínané problémy nemusel v reálnom živote riešiť.

Sociálny status detí sa v tradičnom dedinskom spoločenstve vyznačoval podriadenosťou voči dospelým osobám a najmä rodičom (ELKS 1995 I:93). V súčasnosti sú deti hodnotené samy za seba ako osobnosti. Táto zmena statusu dieťaťa sa prejavuje v pozornosti venovanej maličkostiam každodenného života (ich zdraviu, vtipom, pokrokom v škole) a v požiadavke na detskú rovnoprávnosť (de SINGLY 1999:24).

Dnešné deti svojich rodičov i dospelých rešpektujú, no dovoľia si viac, či už v negatívnom zmysle (odvrávanie, neposlúchanie príkazov, porušovanie zákazov a pod.), ale aj v pozitívnom smere. Sú komunikatívnejšie a sebavedomejšie. Počas mojej prítomnosti v rodinách respondentov som si všimla, že deti nemali problém vyjadriť svoj názor. Prerozprávať zážitky pre nich cudzej dospeléj osobe, ktorá prišla navštíviť ich rodičov.

Napomenúť či potrestať dieťa mohol kedysi v dedine každý dospelý a rodičia to akceptovali (ŠVECOVÁ 1997:54). Pred dospelými členmi lokálnej komunity „sa mali na pozore“ ešte aj moji respondenti: „*Na verejnosti sme sa správali inak, pretože sa do nás staral každý dospelý. Kedysi dedina vychovávala aj tie druhé deti. Nesmieš, poviem ti otcovi, zrubem ťa ... Dnes každý na každého kašle. To je jeden fakt, ktorý zazlievam tejto dobe. Keď sme už však vedeli, že nás dospeláci nevidia a ani nepočujú, tak sme aj fajčili, aj pili, aj hrešili. Myslím si, že v podstate sme sa nesprávali ináč ako dnešné deti, mladí ľudia. Všetky tieto hriechy sme prešli, len nás nebolo vidieť“ (žena,1957). Pozorovaním správania respondentov na verejnosti som zistila, že ak sa im nepáči správanie cudzieho dieťaťa (používanie vulgarizmov, fyzické i psychické ubližovanie jedného dieťaťa druhému), skritizujú ho slovné medzi sebou. Po zopakovaní neprimeraného konania, situáciu oznámia ich rodičom.*

V prípadoch zlého správania sa na disciplinovanie detí používali aj ťažšie fyzické tresty (ELKS 1995 I:93). V súčasnosti rodičia tiež trestajú svoje deti, no povaha trestov sa zmenila. Používajú hlavne zákazy sledovania televízie, vychádzok, hry na počítači.

Nedá sa jednoznačne povedať, či dnešné deti majú viac alebo menej povinností ako rodičia v ich veku. Úplne sa totiž zmenil charakter týchto povinností. Manuálnu výpomoc, pomoc v záhrade a opatrenie domácich zvierat nahradili obširnejšie školské povinnosti. Treba však podotknúť, že deti na týchto prácach participujú, i keď nie v takej miere ako ich rodičia. Respondenti sa zhodli v tom, že v súčasnosti sa deti musia učiť viac, ako sa učili oni. Kým im stačilo vyučenie sa nejakému remeslu, ich deti aspirujú minimálne na maturitu. Rodičia i odrastené deti si zároveň uvedomujú, že v dnešnej dobe je najlepšie získať vysokoškolské vzdelanie. Rodičia ich preto odbremeňujú od pracovných úloh, aby sa štúdiu mohli venovať naplno. Tí, ktorí si to môžu dovoliť, odkladajú určitú finančnú čiastku na budúce vysokoškolské štúdium ich detí<sup>33</sup>.



## Vnútna emocionálna klíma v rodine

Pri skúmaní tohto bloku som sa dotkla kvality vzťahu afinity (muž-žena), filiácie (rodič-dieťa) a medzigeneračných vzťahov.

Až na dve už spomenuté mužské výnimky (respondenti), ktoré sa snažia v rodine zaujať privilegované postavenie, sa ostatní manželia považujú za rovnocenných partnerov.

Prevažne ide o vysoko stabilné dvojice. Stabilitu ich vzťahu som odvodila zo štatistických ukazovateľov (nízka miera rozvodovosti), ale aj z pozorovania správania, narážok, odkazov respondentov v súkromnom i verejnom prostredí: počas návštev, rôznych spoločenských podujatí či spoločných prechádzok, pri bežnom stretnutí prostredníctvom prejavov lásky (napr. držanie sa za ruky), galantnosti manželov a obojstrannej pomoci. Respondenti stabilitu svojho vzťahu odvodzujú zo vzájomnej lásky, podpory, výpomoci, dôvery, tolerancie a schopnosti navzájom si odpúšťať chyby.

Nie všetci manželia majú ideálny vzťah. V jednom prípade je „vlažný“ kvôli dlhoročnému spolužitiu (27 rokov). Ďalší pár sa od seba vzdialil pre manželovu neveru. Iné manželstvo zase držia pokope len deti. Partneri sa však nerozídu, pretože sú na seba zvyknutí a zároveň im to nedovoľuje náboženstvo. Negatívne javy v manželských vzťahoch neprevyšujú. V každom skúmanom vzťahu sa raz za čas vyskytne nejaká zrážka. Dominujú bežné nedorozumenia kvôli podráždenosti jedného z partnerov zapríčinenou pracovnou vyčerpanosťou, nehody pre deti, občas pre alkohol.

Vzťah medzi rodičmi a deťmi respondenti chápu ako osobný, citový. Patričný význam mu pripisujú a chuť intenzívne ho prežívať prejavujú obe strany<sup>34</sup>. Vzťahy rodičov k deťom podľa výpovedí respondentov nadobúdajú trochu kamarátsky vzťah. Sú voľnejšie. Medzi deťmi a rodičmi je menší odstup. Nesnažia sa byť svojim deťom len rodičmi, ale aj dobrými priateľmi<sup>35</sup>. Pri odpozorovanej komunikácii som zachytila, že rodičia sa pri konverzácii „znižujú“ na úroveň svojich detí - používajú ich slovník. Rozoberajú vážne záležitosti, ale aj „nedôležité“ veci každodenného života. Respondenti sa vyjadrili, že deti sa im zdôverujú so svojimi problémami a oni sa im zase snažia poradiť v ich riešení. K dospelým ekonomicky nezávislým deťom pristupujú viac-menej ako k rovnocenným partnerom.

Medzigeneračné vzťahy v rodine respondenti označili prevažne za dobré. Negatívne hodnotenia sa vyskytli v prípade spoločného bývania so starými rodičmi kvôli sústavnému hľadaniu kompromisu, aby sa im vyhovelo, pretože respondentom poskytujú bývanie, pomôžu s opatrením detí i finančne. Musia sa kontrolovať vo svojom správaní, aby udržali pokoj v rodine. Zvlášť ženy sa sťažovali na panovačnosť svojich svokier. Respondenti sa zhodli, že je lepšie bývať oddelene. Toto tvrdenie dokladali konkrétnymi informáciami o rozporoch medzi sebou. Týkajú sa konfliktov kvôli odlišným názorom na výchovu detí, pristupovanie k náboženstvu, stravovanie, vykonávanie domácich prác, bývania a pod.: „Kebyže nespravíme hostinu pri prvom svätom prijímaní, bol by oheň na streche“ (muž, 1966). „Keď stará mama rozkáže, že treba ísť do záhrady, tak utekám“ (žena, 1960). „Aj keď sme stavali dom, tak robili problémy. Nemohli prežiť, že máme vchod z ulice. A tiež, že v detskej izbe musia byť dve okná“ (muž, 1965). „Dost sa starali do výchovy detí. Vadilo mi, že som ich musela obliecť podľa toho, ako to chcela starká. Alebo som povedala, že syn tam nepôjde a starká ho jednoducho zobrala a išla tam s ním“ (žena, 1967).

Medzi vnúčatami a starými rodičmi prebieha obojstranná socializácia. Starí rodičia rozprávajú vnúčatám o rodinnej histórii, genealógii. Učia ich rôznym ručným zručnosťami, na čo ich rodičia nemajú čas. Socializácia smerom od vnúčat k starým rodičom je spojená s odovzdávaním znalostí obsluhovania osobného počítača, mobilného telefónu a rôznych elektronických zariadení.

Rodiny majú rôzne trápenia. Respondenta bývajúceho so svojou rodinou a ovdovenou matkou sužuje správanie jeho súrodencov. Ich matka očakáva, že ju prídu navštíviť aj ostatní dvaja synovia. Už dávno sa však tak nestalo a pritom ďalší syn býva priamo v obci. Akákoľvek pomoc matke zo strany bratov neprichádza vôbec do úvahy. Ďalšiu respondentku znepokojuje veľký smútok kvôli tomu, že jej syn si odpykáva trest vo väzení.

Najčastejšie rozšírenými rodinnými problémami podľa respondentov sú: prenášanie stresu z práce oboch partnerov do rodiny, zdravotné problémy členov rodiny, finančné problémy, nedorozumenia so starými rodičmi (ak s nimi bývajú), častá neprítomnosť manžela v rodine kvôli zamestnaniu. Podobne, ako už podotkol I. Možný (1990:111), ženy - respondentky sú kritickejšie k tomu, že im práca odvádza partnera z domácnosti, ako sú muži k tomu, že im práca z domácnosti odvádza ženu. Respondenti by privítali viac času pre rodinu, aby mohli byť všetci jej členovia častejšie spolu. Nemajú ho však ako získať, pretože väčšina z nich má ešte vedľajšie zamestnanie, aby dokázali užiť rodinu.

### **Otázky hodnotových orientácií**

Pre respondentov má rodina veľký význam. Je to ich zmysel života. „*Je to istý spôsob, ako človek vie a pozná, že tu nebol zbytočne*“ (žena, 1957). Rodina pre nich predstavuje hlavnú prioritu, ktorej prispôsobujú ostatné životné okolnosti. Aj to málo voľného času, ktoré majú, sa snažia zdeliť medzi rodinné aktivity. Respondentov možno stretnúť pri celorodinných prechádzkach v obci, chytaní rýb na miestnej rieke Hron, hrách detí s rodičmi na dvore. Pri nakladaní batožiny do auta, keď odchádzajú na rodinný výlet. Väčšinu mojich respondentov nemožno vôbec zastihnúť v miestnom pohostinstve. Tí respondenti, ktorí ho navštevujú, urobia tak až v neskorších večerných hodinách, keď sú už domácnosť a deti opatrené.

Rodina sa nachádza na prvom mieste v ich hodnotovom rebríčku. Len silne veriaci sa vyjadrili, že na prvom mieste je Pán Boh a za ním rodina.

Naplnením života respondentov je rodičovstvo. Poslanie ženy a muža spájajú s úlohou byť dobrou matkou a dobrým otcom.

Manželstvo a rodina pre nich predstavujú tiež jednu rovinu. Oženili sa/vydali kvôli tomu, že boli zalúbení a zároveň si chceli založiť rodinu, ktorá bola u polovice párov (z toho dvoch po roku 1989) na ceste už pred sobášom. Podľa ich predstáv by bol tento cieľ bez manželstva nereálny. Rodina by mala podľa respondentov vzniknúť až po spečatení manželského zväzku pred Pánom Bohom.

Manželstvo je pre respondentov vysokou proklamovanou i žitou hodnotou. Vnímajú ho v zmysle náboženskej nauky ako posvätný zväzok: „*Čo Boh spojil, človek nech nerozlučuje.*“ Väčšina respondentov nesúhlasí iba s neformálnym spolužitím dvoch partnerov, ktorí majú deti: „*Rodina by mala mať svoju formu. Partneri by mali byť zosobášení. Svoje deti by mali takisto viesť k tomu. Pre mňa je v manželstve podstatný taký ten pevný vzťah. Nikoho netlačím. Každý sa musí sám rozhodnúť, ale mne vyhovuje tá vernosť. Usmerniť ten svoj život*“ (žena, 1966). Nevidia budúcnosť takéhoto vzťahu. Bolo by to „*dívoké*“: „*Podľa mňa to nie je správny vzťah. Ako tam môže byť láska medzi tými dvomi ľuďmi, keď sa nechcú zosobášiť. Neberú na seba zodpovednosť*“ (žena, 1960).

Menšina respondentov nesúhlasí so sexuálnym spolužitím dvoch partnerov pred svadbou, užívaním hormonálnej antikoncepcie a predmanželským spoločným bývaním (nikto z respondentov nebol so svojím manželom/manželkou ešte pred sobášom). Dôvodom je opäť zákaz zo strany rímskokatolíckeho učenia. Zaujímavý je prípad jedného veriaceho manželského páru, ktorý nesúhlasí s pohlavným stykom pred svadbou, ale pritom sami dieťa čakali už pred sobášom. Odmietli sa k tomu bližšie vyjadriť. Zvyšný väčšinový počet

respondentov uvedené prejavy rodinného správania schvaľuje. Chápe ich ako nutnosť, ktorá súvisí s rokom 1989, celkovou spoločenskou transformáciou SR – ľudia stratili sociálne istoty (obavy zo straty zamestnania, znížená možnosť získať byt, nedostatok financií na ďalšie dieťa a pod.): „*V dnešnej dobe, keď je tak veľa rozvodov, je to možno aj dobré, že tí dvaja si svoj vzťah spoločným bývaním vyskúšajú*“ (muž, 1965). „*V tejto dobe súhlasím s antikoncepciou. Doba je taká, aká je. Keby sa malo narodiť tolko nechcených detí, potom by ich rodičia odkladali do ústavov*“ (žena, 1951). Majú však jednu podmienku. Spolužitie dvoch partnerov bude skutočne len predmanželské. Ak sa ukáže, že ich vzťah viac-menej funguje, mali by sa zosobášiť.

V Slovenskej republike zatiaľ homosexuálne páry nemôžu požiadať o adopciu ani o ine formy náhradnej rodičovskej starostlivosti. Navzdory tomu a tiež napriek tomu, že v obci nežije takýto pár, som respondentom položila otázku, či by súhlasili so schválením tejto výsady aj pre homosexuálov. Väčšina respondentov si myslí, že osoby rovnakého pohlavia nie sú spôsobilé adoptovať si dieťa a spolu ho vychovávať, pretože je to proti prírode. V tej rodine by chýbalo druhé pohlavie. Dieťa by bolo vedené jednostranne. Veriaci mali zase náboženský dôvod. Len jedna respondentka (žena, 1951) by si danú situáciu vedela predstaviť, pretože istých homosexuálov osobne pozná. Podľa nej sú aj oni schopní dať dieťaťu lásku a vychovávať ho.

Na rodine si najviac cenia lásku, pokoj, vzájomnú dôveru, pekné vzťahy, súdržnosť, rešpektovanie sa, porozumenie, oporu, deti, „*že človek neostane sám, že sme taká jednota, že jeden druhého vieme navzájom podržať, že necítim samotu, že môj život má zmysel, že mám pre koho žiť. To sa nedá slovom ani vyjadriť*“ (žena, 1969).

Podľa respondentov by rodina mala dobre vychovať deti. Zabezpečiť psychické a materiálne zázemie, istotu, stabilitu, spokojný život pre jej členov, „*aby fungovala tak, ako má. Aby rodičia mali zamestnanie, deti vzdelanie a spolu sa z toho tešili. Vedeli to využiť, ale v rámci tej rodiny. Nie ako každý jednotlivec, ako sebec sám pre seba, ale v prospech všetkých, celej rodiny*“ (žena, 1960).

Najväčšou radosťou pre respondentov sú deti, zdravie a úspechy všetkých členov rodiny, rodinné šťastie, rodinná pohoda, keď sú všetci spolu, „*také maličkosti, bežné veci ako chlieb každodenný*“ (žena, 1957).

## **Záver**

Po roku 1989 sa rodina musela prispôbiť novej politickej, ekonomickej a sociálnej situácii. K zmenám rodinného správania patrí pokles pôrodnosti a veľkosti domácností, odklad rodičovstva i manželstva do vyššieho veku, vyšší počet rozvodov, kohabitácií, detí narodených mimo manželstva, domácností s jedným členom a neúplných rodín.

Prejavy týchto procesov vyvolali polemiku o kríze rodiny. Výskumníci rodiny sa však domnievajú, že v súčasnosti nedochádza k zániku rodiny, ale k jej premene. Hodnotenie rodinného života by malo vychádzať z posúdenia kvality vzťahov vo vnútri rodiny.

V príspevku som sa zamerala na súčasný rodinný život v obci Pitelová. Na základe výskumného materiálu možno povedať, že obec sa vyznačuje prelínaním konzervatívneho a moderného modelu rodinného správania. K moderným prejavom patrí klesajúca tendencia pôrodnosti. V obci Pitelová je ale tento jav spôsobený fyziologicky - menším zastúpením mladých rodín v obci. Ak sa príslušníkom mladej slobodnej generácie naskytnú príležitosti, odchádzajú kvôli lepším pracovným i celkovým životným podmienkam do vzdialenejších miest, prípadne do zahraničia. Mladí, ktorí v obci zostávajú, zase odkladajú rodičovstvo do vyššieho veku, pretože nie sú dostatočne materiálne zabezpečení. Tieto javy majú dopad

na spomínanú nízku pôrodnosť v obci a priemerné vekové zloženie obyvateľstva. Analýza Evidencie obyvateľstva ukázala, že v obci žijú hlavne osoby staršie ako 40 rokov.

Rodičovstvo sa posúva do vyššieho veku (po roku 1989 stúpol na 21,2 rokov u žien a 25,2 rokov u mužov). Všetci respondenti však odporúčajú, aby sa táto veková hranica posunula ešte vyššie kvôli väčšej psychickej vyspelosti človeka. Úplne novým javom sú kohabitanti, i keď sa v obci vyskytujú len vo veľmi nízkom počte.

V rodinách postupne dochádza k čiastočnému stieraniu rodovej diferenciácie. V pracovnej sfére rodinného života sa tento jav prejavuje prerozdelením práce a povinností v rodine prostredníctvom kompromisov medzi manželmi (víkendové nákupy autom), na základe efektívnejšieho využitia času (každodenné nákupy, postaranie sa o chorých členov rodiny), konkrétnych povahových vlastností (vybavovanie na úradoch), zručností (varenie, žehlenie). Muž už nie je len živiťelom rodiny (i keď sa za neho považuje), ale spolu s manželkou sa podieľa na výchove ich detí. Snaží sa byť rodine duševnou oporou. Stráca obraz reprezentanta rodiny na verejnosti. Už to nie je výhradne otec, kto vybavuje na úradoch a podpisuje dôležité zmluvy či administratívne formuláre. Zapájanie sa do domácich povinností i prác považuje muž za samozrejmosť. Dôvod podieľania sa silne veriacich respondentov na týchto prácach spočíva v stieraní dvoch rovín – vplyvu každonedeľných kázní miestneho kňaza, z ktorých sa snažia respondenti poučiť a ochote mužov pomôcť. Výskum ukázal, že väčšinu domácich prác však stále vykonáva žena. Tak ako muž vstupuje do domácej sféry, rovnako sa ženy aktivizujú vo verejnej sfére. Zamestnanosť žien sa síce chápe ako ekonomická nevyhnutnosť, ale zároveň tiež ako profesionálna realizácia žien. Túto svoju pracovnú aktivitu už však ženy ďalej nerozvíjajú. Necítia potrebu kariérne rásť.

Vyrovňovanie rodových rolí našlo svoje uplatnenie aj v partnerských vzťahoch. Vzťahy medzi manželmi sa vyznačujú rovnocenným postavením oboch partnerov v rodine a vysokou stabilitou manželského páru.

Demokratizácia sa neprejavuje len pohlavne, ale i generačne. Respondenti sú k svojim deťom benevolentnejší. Medzi deťmi a rodičmi je menší odstup. Nesnažia sa byť len rodičmi, ale aj dobrými priateľmi. K dospelým ekonomicky nezávislým deťom pristupujú viac-menej ako k rovnocenným partnerom.

Rodinné správanie v obci Pitelová ovplyvňuje sila religiozity, ktorá sa odrazila aj vo výpovediach respondentov. Niektorí uviedli, že ľudí v rozhodovaní, či vôbec budú mať deti, nemá ovplyvňovať ich materiálne a finančné zabezpečenie, ale dať deťom život je prvoradá úloha rodičov. Podobne tomu bolo aj pri zodpovedaní otázky, aký význam má rodina pre konkrétneho respondenta. U silne veriacich sa na prvom mieste v hodnotovom rebríčku nachádza Pán Boh a až za ním rodina. Vplyv vierovyznania sa odrazil tiež v nízkej rozvodovosti, takmer absolútnom odsúdení i nepraktizovaní interrupcií a nemanželských neformálnych spolužití (kohabitácií).

Dieťa zastáva v hodnotovom rebríčku respondentov vysokú hodnotu. Bez detí by bol ich život prázdny. Dávajú mu zmysel.

Ďalším znakom konzervatívneho rodinného správania je dominantnosť spolužitia dospelých slobodných ekonomicky nezávislých detí s rodičmi, prípadne aj starým rodičom v obci. Dospelé slobodné ekonomicky nezávislé deti žijú so svojimi rodičmi kvôli zlým ekonomickým podmienkam pre samostatné bývanie. Niektorí s nimi zostávajú bývať z rovnakých dôvodov aj po sobášii.

Nanovo sa rozširuje spoločné bývanie viacerých generácií. Poloprázdne veľké domy typické v 60. a 70. rokoch 20. storočia sa začínajú viac zaplňovať. Dochádza ku konštituovaniu disperznej rodiny – trojgeneračného spolužitia starých rodičov so svojím zosobášeným

dieťaťom, jeho partnerom a slobodnými ekonomicky závislými deťmi. Disperzné rodiny v Pitelovej žijú najčastejšie v dvojbytoch, dvojdomoch, ale i poschodových domoch s oddelenými „pracovnými“ priestormi a samostatných domoch postavených na spoločnom pozemku s rodičovským domom.

Rodiny sú odkázané na vzájomnú pomoc, ktorá je však zároveň aj výsledkom dobrovoľnosti z hľadiska kresťanskej koncepcie. Starí rodičia pomáhajú pri prácach okolo domácnosti, s postrážením detí, ale aj finančne. Deti svojich rodičov sprevádzajú k lekárovi, opatrujú v prípade choroby. Často im robia nákupy. Rodinám pomáhajú aj ostatní príbuzní: súrodenci manželského páru, bratranci, sesternice, synovci a netere. Ide o finančnú i fyzickú pomoc: práce v záhrade, väčšie opravy domu, pílenie dreva, výpomoc na zabíjačkách, postráženie detí, požičanie auta.

Spôsob života obyvateľov je užšie spätý s poľnohospodárskymi prácami. Samozásobujú sa zeleninou a ovocím. Niektorí aj chovom domácich zvierat. Tým sa snažia redukovať finančné výdavky.

Nepriaznivú ekonomickú situáciu riešia aj doplnkovým zdrojom získavania financií. Kvôli tomu sú rodičia pracovne vyťažení. Hlavne muži sú často v rodine neprítomní. Prenášajú do rodiny stres z práce. Tieto skutočnosti následne ovplyvňujú spoločné rodinné činnosti (návšteva kostola, príbuzných, sledovanie televízie, chytanie rýb, letné výlety, hranie sa s deťmi, spoločné vykonávanie domácich prác, prípadne prác v záhrade a okolo domu) a spolu so zdravotnými problémami členov rodiny, finančnými problémami, nedorozumeniami so starými rodičmi (ak s nimi bývajú) patria k najčastejšie uvedeným rodinným problémom.

S väčšou mierou benevolencie už respondenti pristupovali k sexuálnemu spolužitiu dvoch partnerov ešte pred svadbou, užívaniu hormonálnej antikoncepcie, predmanželskému spoločnému bývaniu, ktoré sa však ukončí sobášom a umelému oplodneniu.

Rodinné správanie v obci sa vyznačuje nekonzistentnosťou nielen v premiešavaní „tradičných“ a inovačných prvkov samotného rodinného správania, ale aj ďalšími dvomi smermi. Smerom dovnútra ako prispôsobovanie sa rodičom, rodinným tradíciám, ak mladá rodina býva s nimi. Dôvodom takéhoto konania je bytová, finančná a opatrovateľská pomoc poskytovaná rodičmi. A napokon smerom navonok v zmysle vplyvnej verejnej mienky, prispôsobovania sa spoločnosti, zaužívanému v obci, pretože sa len ťažko presadzuje niečo „iné“.

Celkovo má rodina pre respondentov veľký význam. Je zmyslom ich života. Na rodine si najviac cenia lásku, pokoj, vzájomnú dôveru, pekné vzťahy, súdržnosť, rešpektovanie sa, porozumenie, oporu, deti.

## POZNÁMKY

- 1 Skrátená verzia príspevku odznela na seminári „Neroľnícka rodina na Slovensku“ 25. 5. 2006.
- 2 Poskytovanie novomanželských pôžičiek, možnosť odpisov z pôžičiek za každé narodené dieťa či viazanie pridelenia bytu na uzatvorenie sobáša a narodenie dieťaťa zvyšovali pôrodnosť. Nedostatok bytov zase vplýval na pomalý rast rozvodovosti (PILINSKÁ 2003:69).
- 3 Priemerný vek v roku 2004 vzrástol za prvoroďičky na 25,3 rokov a za všetky matky na 27,2 rokov (FILADEFIOVÁ 2005:388).
- 4 25% detí v roku 2004 (FILADEFIOVÁ 2005:389).

- 5 V roku 2004 bol priemerný vek nevesty 26,7 roka za všetky sobáše a za sobáše slobodných 25 rokov. Priemerný vek ženicha vzrástol na 29,6 roka za všetky sobáše a na 27,6 roka za sobáše slobodných (FILADELFIOVÁ 2005:395).
- 6 V roku 2004 pripadalo na 1000 obyvateľov 2,02 rozvodu (FILADELFIOVÁ 2005:397).
- 7 Kríza rodiny sa najčastejšie chápe ako zlyhávanie rodiny v plnení jej funkcií; morálny úpadok rodinných vzťahov vyplývajúci z celkového morálneho úpadku spoločnosti i z negatívnych zmien osobnostných vlastností jednotlivcov. To je však zjednodušené videnie, ktoré neberie do úvahy to, že vývoj rodiny je súčasťou vývoja modernej spoločnosti. Mení sa potreba i poňatie stability, nároky na medziludské vzťahy. Reštrukturujú sa hodnotové orientácie. Hrozba krízy rodiny je spochybnená aj tým, že nové tendencie vo vývoji rodiny naznačujú jej schopnosť nielen prežiť, ale udržať si dôležitú rolu v spoločenskom živote aj napriek strate niektorých funkcií a pri obmedzenom vplyve príbuzenstva (FIŠEROVÁ 1996 I:542-543). Rodina stále preukazuje silnú životaschopnosť, efektívnosť pôsobenia vnútorných mechanizmov a regulatívov. Aplikuje skrytú distribúciu výhod, ekonomickej i morálnej podpory svojich členov, čím ich pripravuje aj na mimorodinné, hlavne profesionálne role (FIŠEROVÁ 1996 II:943).
- 8 Prvý písomný dokument o Pitelovej sa viaže k roku 1075. Údolie Hrona je najstaršou časťou dediny. Tvorilo dôležitú cestnú a vodnú spojnicu. Počas rôznych stavovských povstaní v 17. a začiatkom 18. storočia bola Pitelová vypálená. Obyvateľstvo sa preto uchýlilo do pôvodných salašov, kde pokračovalo vo výstavbe obce. Je pochopiteľné, že táto skutočnosť spomalila jej rast a rozvoj. Okrem toho tu už nebola ani úrodná pôda ako v údolí rieky Hron a poľnohospodárstvo nebolo také výnosné (JANČO 1989:1-5). Obyvatelia Pitelovej mali čo robiť, aby sa uživili. Zaoberali sa poľnohospodárstvom, pastierstvom. V zime tkali súkno a plátno. Potomkovia chudobnejších gazdov museli odísť na remeslo, lebo nič nezdedili. Deti už od útleho veku ovládali krédo rodičov: „Ani ty nebudeš ješ' darmo!“, a preto si museli privykať na prácu okolo gazdovstva (SKLENKOVÁ 1995:81). Kvôli chudobe mnohí odchádzali za prácou na „dolniaky“, niektorí i do Francúzska, Kanady, USA a inde. Až zavádzanie železnice v smere Zvolen – Vrútky (1872) zasiahlo Pitelovú lepšími pracovnými príležitosťami a tiež tým, že sa upravila vozovka (JANČO 1989:10). Výrazné zmeny v profesionálnej štruktúre nastali koncom 50. rokov 20. storočia. Podstatná časť obyvateľov začala pracovať v novozaloženom Závode SNP v Žiari nad Hronom (1951). V roku 1958 bolo v obci zriadené JRD, ktoré rovnako poskytlo pracovné miesta. V súčasnosti JRD už v obci nefunguje.
- 9 Ide o tri osoby s trvalým pobytom v obci Pitelová, ktoré si partnera/partnerku vybrali z inej obce/mesta.
- 10 Informácie podané pracovníčkou Obecného úradu Pitelová.
- 11 Výskum sa uskutočnil priebežne v auguste, septembri a novembri 2005. Výskumný súbor pozostával z 27 respondentov vo veku 24-51 rokov. Konkrétne išlo o 13 mužov a 14 žien. 11 z nich sú manželia. Tým som získala informácie o rodinnom živote 16 rodín. K tomu ešte 13 osôb oslovených len kvôli získaniu niektorých informácií (piati kohabitanti, šesť dospelých slobodných ekonomicky nezávislých detí bývajúcich spolu s rodičmi, dvaja dospelí členovia rodín tvoriaci medzistupeň medzi disperznou a rozšírenou rodinou typu S). Dôležitým faktorom, ktorý ovplyvnil výber vzorky, bola ochota spolupracovať na výskume.
- 12 Nepoužívam definíciu S. Švecovej, ktorá pojem rozšírenej rodiny chápe ako súhrnný pre všetky rodiny presahujúce skladbu individuálnej rodiny. Priklonenie sa k definícii rozšírenej rodiny P. Laslleta viac vyhovuje aj vymedzeniu novodobej rozšírenej rodiny P. Salnerom (pozri v texte).
- 13 Disperzita sa prejavuje procesuálne. P. Laslett, ktorý spracovával materiál sčítaní, nemohol skúmať fungovanie rodiny. Nemal k tomu pramene. S. Švecová zásadne nesúhlasila s kategóriou disperznej rodiny. Síce jej fungovanie poznala, prvotnou charakteristikou pre ňu bola rezidencia

- a „spoločné chlebenie“, ktoré tento typ rodiny nenapĺňa (konzultácia s doc. M.Botíkovou).
- 14 Myšlienka Elisabeth Pfeil citovaná P. Salnerom. PFEIL,E. 1965: *Familie im Gefüge der Grossstadt*. Hamburg, s. 49.
  - 15 Dvojdom – dve úplné samostatné bytové jednotky pod spoločnou strechou, no so samostatnými vchodmi.
  - 16 Dvojbyt – dve úplné samostatné jednotky so spoločným vchodom.
  - 17 Poschodový dom – jedna bytová jednotka; izby na poschodí síce umožňujú určitú mieru súkromia, spoločné „pracovné“ priestory (najmä kuchyňa) sú ale predpokladom existencie zloženej rodiny.
  - 18 Rodina hrá v šanciach individua podstatnú rolu. Ovplyvňuje jeho životné šance cez podmienky, ktoré spoluvytvárajú jeho výkon v škole, čím mu otvárajú alebo zatvárajú bránu k vyššiemu vzdelaniu, určitému povolaniu a spoločenskému postaveniu. Tieto podmienky sú uložené v kultúrnom kapitále rodiny (vo vzdelanosti a kultivovanosti rodičov). Sú tiež uložené už v samotnom sociálnom kapitále, že bohatá rodina kúpi dieťaťu stimulujúce hračky, dopraje mu zaujímavé prázdniny, poskytne mu kvalitnejšiu stravu ... Pôsobí tu mechanizmus, ktorým sa dedí sociálny kapitál rodiny. Teda zdroje, ktoré má rodina uložené vo svojich konexiách, výhodných známostiach a priateľoch (MOŽNÝ 2006:103-104).
  - 19 Ide o kompetenciu byť tak trochu spoločníkom (spoločníčkou). Celibát zostáva čiastočne stále handicapom, pretože skutočnosť, že človek nežije manželským životom, môže byť v očiach druhých vykladaná ako nedostatok ľudskosti ... Ide o to získať výhody manželstva a pritom sa vyhnúť jeho nevýhodám. Ide o budovanie osobnej identity. Manželský život je žiadúci viac ako slobodný stav alebo osamelý život, pretože dáva človeku pocit, že nie je len verejnou osobou (de SINGLY 1999:91).
  - 20 Slobodná matka poberá rodičovský príspevok v rovnakej výške 4230 Sk ako vydatá matka. Navyše však dostáva ochranný príspevok 1700 Sk do 31. týždňa veku dieťaťa. Ak jej mzda po nástupe do zamestnania nedosahuje výšku životného minima, vzniká u nej nárok na dávku v hmotnej núdzi a príspevky k dávke (informácia podaná pracovníčkou Úradu práce sociálnych vecí a rodiny v Žiari nad Hronom). Viem o troch manželských pároch žijúcich v Žiari nad Hronom a jednom v susednej strediskovej obci, ktoré sa rozviedli kvôli zlej finančnej situácii. Naďalej žijú spolu v neformálnom zväzku, ale jeden z partnerov má trvalý pobyt nahlásený na inom mieste (inak by nezískali výhody). Po rozvode je plat každého partnera posudzovaný samostatne. Keďže ich mzdy nedosahujú výšku životného minima, majú nárok na dávku v hmotnej núdzi a príspevky k dávke. Takéto prípady v Pitelovej nie sú.
  - 21 Došlo k pozvoľnej premene patriarchálnych rodinných vzťahov založených na autorite muža a podriadenosti detí rodičom, na vzťahy rovnoprávne z pohlavného i generačného hľadiska (GURÁŇ, FILADELFIOVÁ, RITOMSKÝ 1997:5). Demokraticizácia rodinného života sa v oblasti manželských vzťahov prejavuje zdôrazňovaním rovnocennosti oboch manželov. Vo vzťahu rodič - dieťa liberalizačnými a racionalizačnými tendenciami. Zužuje sa priepasť medzi rodičom ako subjektom a dieťaťom ako objektom autority. Obojstranné roly sú pružnejšie a bezprostrednejšie (BÁNHEGYI 1967:72-73).
  - 22 De SINGLY,F. 2000: *Le Soi, le couple et la Famille*, podľa RADIMSKÁ 2002.
  - 23 „Another aspect of the traditional role was that father was the formal head of the family who has representing the family in public. As society is becoming more institutionalized and individualized, women as well have to be active concerning their own arrangements with the authorities as well as those for their children. As paid employees they have their own insurances, own bank accounts, and own properties – a legal status of their own. All this means that there is less room for one formal head of the family – the picture is mixed“ (BJÖRNBERG 1992:15).

- 24 Inštitucionálne otcovstvo, v ktorom otec predstavoval autoritu a zákon, je v súčasnosti nahradzované „vzťahovým“ otcovstvom. Dnes sa otec snaží byť pre svoje dieťa skôr trénerom či sprievodcom ... Problém spočíva v tom, že toto „nové“ otcovstvo je vnímané ako konkurencia materskému monopolu a nie je dostatočne podporované ani samotnými matkami, ani inštitucionálnym rámcom. Otcovstvo je vyčítané ich nedostatočnosť, neprítomnosť alebo rezignácia na otcovskú rolu, ale nie je im daná možnosť realizovať svoje otcovstvo novým spôsobom (de SINGLY, F. 2000: *Le Soi, le couple et la Famille*, podľa RADIMSKÁ 2002).
- 25 „Ženy, vylúčené zo sveta vážnych vecí, sveta verejných – a zvlášť ekonomických – záležitostí, boli dlho držané len v domácnosti a pri činnostiach spojených s biologickým a sociálnym uchovávaním rodu; pri činnostiach síce uznávaných a niekedy i rituálne slávených, ale práve len ako druhé po aktivitách produkcie, ktoré jedine používajú skutočného ekonomického a spoločenského uznania, a ako podriadené hmotným a symbolickým záujmom rodu, to jest mužom. V mnohých prostrediach napríklad dodnes významnú časť ženskej domácej práce predstavuje starostlivosť o solidaritu a celistvosť rodiny, to jest pestovanie príbuzenských vzťahov a celkového sociálneho kapitálu prostredníctvom usporiadania rôznych spoločenských aktivít – bežných, ako je rodinné stolovanie, alebo výnimočných, ako sú rôzne obrady a oslavy, ktoré majú slávnostne zdôrazniť príbuzenské zväzky a zaisťiť trvalosť spoločenských vzťahov rodiny a jej lesku -, alebo prostredníctvom výmeny darov, návštev, listov či pohľadníc a telefonátov“ (BOURDIEU 1998: 88-89).
- 26 Cieľom výchovy nie je nanútenie preformovaných, dlho tradovaných a viac-menej stálych vzorov správania a myslenia, ale socializácia dieťaťa, t.j. utvorenie predpokladov pre jeho hladké včlenenie sa do spoločnosti, pri najplnšom rešpektovaní a rozvíjaní jeho individuality (BÁNHEGYI 1967:62).
- 27 Rada štúdií empiricky doložila, že dievčatká sú vychovávané inak ako chlapci: Podľa toho, či dieťa dospeje v muža alebo ženu, rodičia v ňom rozvíjajú mužský alebo ženský stereotyp správania; iné štúdie doložili, že ak je chlapec dôsledne vychovávaný ako dievča a naopak, vtlačí sa táto výchova do jeho charakteru a rozvinú sa v ňom rysy opačného pohlavia: rodičia môžu ovplyvniť kultúrou tradované rysy maskulinity a feminity. Na druhej strane však početné štúdie ukázali limity takého pôsobenia (MOŽNÝ 2006:167-168).
- 28 Jednoznačne kladnou stránkou tohto vývoja z hľadiska rodiny je „návrat“ muža do rodiny. Podobne ako delba práce, vysunutie mužovho pracoviska mimo rodinu nútili ženu na začiatku epochy industrializácie do jej ústrednej pozície v rodine, núti jej rastúca angažovanosť v mimorodinnnej sfére muža zmeniť zaužívaný postoj a odbremeňovať ženu v domácnosti. „Zaskakovať“ pri výchove, opatere detí a pri iných činnostiach považovaných ešte prednedávnom za nezlučiteľné s mužovou rolou ako hlavy rodiny (BÁNHEGYI 1967:58).
- 29 Teória materského inštinktu predpokladá, že len sama matka je schopná starať sa o dieťa, lebo je na to biologicky predurčená. Podľa toho dvojica matka/dieťa tvorí ideálnu jednotku, ktorú nikto nemôže ani nesmie narušiť. Presadzovanie názoru, že predurčenou prirodzenou úlohou matky je starať sa o svoje dieťa, potvrdzuje vylúčenie otca ... Pravda je celkom iná. Materská láska nie je zďaleka inštinktom: podmieňuje ju toľko iných činiteľov nezávislých od dobrej povahy alebo dobrej vôle matky, že by sa skôr musel stať zázrak, aby táto láska bola taká, ako sa opisuje. Závisí nielen od osobného údelu každej ženy, od toho, či tehotenstvo prišlo vhod, od túžby ženy po dieťati, od jej vzťahu k otcovi, ale aj od iných spoločenských, kultúrnych, profesionálnych a iných faktorov ... Muži sa vedú zhostiť materskej starostlivosti tak dobre ako ženy. Otec je rovnako citlivý, láskyplný a kompetentný ako matka, ak zmobilizuje svoju ženskú stránku. Na to však treba, aby žena oslobodená od mýtu inštinktu súhlasila s delbou roly s otcovskou a aby sa otec nebál svojej materskej ženskosti (BADINTER 1999:70-72).
- 30 Štyri manželské páry majú štyri deti, dve rodiny majú päť detí a v jednej rodine žije až deväť detí.



- 31 „The instrumental needs for children – as a life insurance policy in old age, as labor power within the family – have to a great extent been replaced by emotional motives to have children. This tendency has been noticed for a long time in industrialized societies as children were not needed as part of the labor force in household production. The changing role of children in the family has been interpreted as a result of an increase in the number of women in the labor force“ (BJÖRNBERG 1992:5). „The young parents do not consider the child as security for their own existence in old age. The children meet emotional needs of parents and the parents expect their children to give them emotional support in the future“ (BJÖRNBERG 1992:14).
- 32 V tradičnej rodine deti predstavovali ekonomický prínos. Dnes kladie dieťa na rodičov veľké finančné bremeno. Mať dieťa je v súčasnosti otázkou špecifického rozhodnutia, ktoré je vedené psychickými a citovými potrebami. Obávám, ktoré máme z vplyvu rozvodu na deti a z existencie rodín bez otca, musíme rozumieť na pozadí našich vyšších očakávaní v tom, ako by malo byť o deti postarané a ako by mali byť chránené (GIDDENS 2000:79).
- 33 Podľa P. Bourdieu moderná rodina je menej zameraná na veci a na ekonomické dedičstvo z toho dôvodu, že majetok – vo forme pozemkového alebo finančného kapitálu – hrá vo fungovaní súčasnej spoločnosti menšiu rolu. Kapitál, ktorý dnes prevláda, je vzdelanie. Školská vzdelanosť prestáva byť atribútom určitého statusu a stáva sa len vstupenkou. Rodiny musia zmeniť hru a upraviť svoje stratégie, aby zachovali svojim deťom možnosť zaujať aspoň také postavenie, ktoré bude zrovnateľné s tým, ktoré dosiahli sami rodičia. V spoločnosti, ktorej produkcia závisí na školskej zložke, je hodnota rodiny daná výškou vzdelanostného kapitálu vlastneného všetkými jej členmi. Podľa F. de Singly 1999:25-26.
- 34 V emocionálnej rovine dochádza k zintenzívneniu citovej väzby medzi rodičom a dieťaťom. K výraznejšiemu uvedomovaniu si obojstranného významu tohto vzťahu a k jeho chcenému prežívaniu ako vzťahu intímneho, vysoko emocionálneho. Pri hodnotení významu dieťaťa celkom ustúpili hospodárske momenty (dieťa ako pracovná sila, ručiteľ materiálnych potrieb rodičov v chorobe a starobe, zveľaďovateľ rodinného majetku a pod.). Nahradili ich emocionálne aspekty. Význam dieťaťa sa nekladie primárne do budúcnosti, ale prežíva sa v prítomnosti. Dieťa sa cení kvôli sebe samému a osobným hodnotám (BÁNHEGYI 1967:61-62).
- 35 Vzťahy medzi rodičmi a deťmi nemôžu a ani by nemali byť naozaj rovnocenné. No predsa by mali spoliehať na rovnosť. V demokratickej rodine by autorita rodičov mala byť založená na nevyslovenej dohode. V tradičných rodinách sa predpokladalo, že deti majú byť videné, ale nie počuté. Návrat k niečomu takému nie je možný. V emočnej demokracii deti môžu odvrávať. Nemalo by im to byť znemožňované. Emočná demokracia neznamená nedostatok disciplíny alebo absenciu rešpektu. Len sa ich snaží postaviť na iný základ (GIDDENS 2000:82).

#### ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY:

- BADINTER, E. 1999: *XY. Identita muža*. ASPEKT, Bratislava.
- BÁNHEGYI, F. 1967: *Sociológia súčasnej rodiny (pokus o analýzu jej historického vývoja a súčasnej situácie)*. SPN, Bratislava.
- BJÖRNBERG, U. 1992: Parenting in Transition: An Introduction and Summary. In: *European Parents in the 1990s. Contradictions and Comparisons*. U. Björnberg (ed.), Transaction Publishers, New Brunswick and London, pp. 1-41.
- BOTÍKOVÁ, M. 1997: Namiesto záveru. In: *Tradície slovenskej rodiny*. M. Botíková, S. Švecová, K. Jakubíková. VEDA, Bratislava, s. 190-194.

- BOURDIEU, P. 2000: *Nadvláda mužů*. Karolinum, Praha.
- De SINGLY, F. 1999: *Sociologie současné rodiny*. Portál, Praha.
- Evidencia obyvateľov Pitelovej podľa miesta bydliska (31.12. 2005)
- FILADELFIOVÁ, J. 2001: Rodina 90. rokov na Slovensku. In: *Rodina v spoločenských premenách Slovenska*. FF Prešovskej univerzity, Prešov, s. 41-82.
- FILADELFIOVÁ, J. 2005: Demografická situácia a správanie rodín vz. verejná politika v SR. In: *Sociológia*, 37, č. 5, s. 387-418.
- FIŠEROVÁ, V. 1996: Krize rodiny. In: *Velký sociologický slovník 1*. Univerzita Karlova, Praha, s. 542-543.
- FIŠEROVÁ, V. 1996: rodina. In: *Velký sociologický slovník 2*. Univerzita Karlova, Praha, s. 940-943.
- FRIEDMAN, D. – HECHTER, M. – KANAZAWA, S. 1994: A Theory of the Value of Children. In: *Demography*, 31, Aug., No. 3, pp. 375-401.
- GIDDENS, A. 1999: *Sociologie*. Argo.
- GIDDENS, A. 2000: *Unikající svět. Jak globalizace mění náš život*. SLON, Praha.
- GURÁŇ, P. – FILADELFIOVÁ, J. – RITOMSKÝ, A. 1997: Tradičné verzus moderné: Zmeny a život súčasných rodín. In: *Sociológia*, 29, č.1, s. 5-20.
- CHORVÁT, I. 2004: O prítomnosti matiek v zamestnaní a otcov v rodinách: Realita a formalita. In: *Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história*. J. Darulová, K. Košťalová (eds.), Banská Bystrica, s.169-179.
- JANČO, M. 1989: *725 rokov obce Pitelová*. MNV Pitelová.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1 a 2*. 1995. J. Botík, P. Slavkovský (vedúci red. kolektívu), VEDA, Bratislava.
- MAJERČÍKOVÁ, J. 2002: Je súčasná rodina v kríze? In: *Premeny rodiny v urbánnom prostredí*. I. Chorvát (ed.), Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, FHV UMB, Banská Bystrica, s. 137-143.
- MEDERER, J. H. 1993: Division of Labor in Two-Earner Homes: Task Accomplishment Versus Household Management as Critical Variables in Perceptions About Family Work. In: *Journal of Marriage and the Family*, 55, February, pp. 133-145.
- MLÁDEK, J. 2003: Kohabitácie a kohabitanti na Slovensku – národnostná, religiózna, vzdelanostná a priestorová štruktúra. In: *9. slovenská demografická konferencia. Rodina*. V. Trebichavský (zost.), Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, Bratislava, s. 18-24.
- MOŽNÝ, I. 1990: *Moderní rodina. (Mýty a skutečnosti)*. BLOK, Brno.
- MOŽNÝ, I. 2006: *Rodina a společnost*. SLON, Praha.
- PILINSKÁ, V. 2003: Vývoj rodinných domácností a rodinného správania. In: *9. slovenská demografická konferencia. Rodina*. Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, Bratislava, s. 66-71.
- RADIMSKÁ, R. 2002: Mateřství, otcovství a moc. In: *Gender – rovné příležitosti – výzkum*, 3, č. 4, s. 1-3. Dostupné na [http://www.genederonline.cz/ke stažení/ročník 3, číslo 4/2002](http://www.genederonline.cz/ke_stažení/ročník_3_číslo_4/2002).
- SALNER, P. 1978: Štruktúra súčasnej mestskej rodiny (na základe materiálu z Bratislavy I). In: *Slovenský národopis*, 26, č.2, s. 285-300.
- SALNER, P. 1979: Štruktúra súčasnej rodiny v Sebechleboch. In: *Slovenský národopis*, 27, č. 2, s. 268-271.
- SALNER, P. 1986: K problematike štruktúry súčasnej vidieckej rodiny (na základe výskumu vo vybraných obciach okresu Žilina). In: *Slovenský národopis*, 34, č. 3, s. 463-475.
- SALNER, P. 1986a: Štruktúra a formy vidieckej rodiny na Slovensku. Súčasný stav a perspektívy. In: *Slovenský národopis*, 34, č.4, s. 517-542.
- SIGMUNDOVÁ, M. 1982: Vybrané problémy etnografického výskumu. In: *Slovenský národopis* 30, č. 2, s. 229-245.

- SKLENKOVÁ, A. 1995: *Dejiny obce Pitelová*. Diplomová práca, UMB Banská Bystrica.
- ŠALINGOVÁ, A. 2003: *Konštrukcia materstva a otcovstva v 70. rokoch 20. storočia*. Dizertačná práca, ÚEt SAV, Bratislava.
- ŠIROČKOVÁ, J. 2003: Zmeny a nové formy rodinného správania. In: *9. slovenská demografická konferencia. Rodina*. V. Trebichavský (zost.), Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, Bratislava, s. 49-56.
- ŠVECOVÁ, S. 1997: Rodina a dedina. In: *Tradície slovenskej rodiny*. M. Botíková, S. Švecová, K. Jakubíková. VEDA, Bratislava, s. 50-60.
- ŠVECOVÁ, S. 1997a: Rodinné formy na Slovensku. Porovnanie v stredoeurópskom priestore. In: *Tradície slovenskej rodiny*. M. Botíková, S. Švecová, K. Jakubíková. VEDA, Bratislava, s. 9-31.
- WAITE, J. L. 2000: The Family as a Social Organization: Key Ideas for the Twenty-First Century. In: *Contemporary Sociology*, 29, May, No.3, pp. 463-469.

## **FAMILY OF PRESENT DAY (On example village of Pitelová)**

### *Summary*

After 1989 family had to adjust to the new political, economic and social situation. The decrease of birth rate and size of households, postponement of parenthood as well as marriage to older age, higher divorce rate, cohabitation of children born out of marriage, one member households and single parent families belong to the changes of family behavior.

Manifestations of these processes caused polemics on crisis of the family. The researchers of family however assume that in present time we come across change of the family rather than its destruction. The evaluation of family life should be concluded from the judgment of quality of relations within the family.

In my study I have concentrated on the family of present day in the village of Pitelová. The research material proved that bad economic conditions of the inhabitants influence building new houses. That is why in the village grandparents, their child with partner and unmarried economic dependent grandsons often live together (29 cases).

Extended families of parents and their single economically independent children have the highest frequency (49 cases). Single man households (26 cases), two generation individual complete families (26 cases) and marital families (24 cases) are also rather highly represented.

Because of better working conditions as well as general life conditions young generation migrate to cities. That is with low birth rate the reasons why mostly people over 40 years of age live in the village.

Two children model of family prevails in the whole village. Before 1989 the average age of respondents in the time of first child birth used to be 20, 3 years in case of women and 22, 9 in case of men. After 1989 the average age increased to 21, 2 years in case of women and 25, 2 years in case of men. All of the respondents however recommend move the age limit up due to psychological maturity of people. Child firmly stands on a high level within the value hierarchy of respondents. Child makes sense of their lives. If they couldn't have children they would think about adoption, or another possibility of artificial fecundation.

The fact that parents are busy influences common family activities (going to the church, visiting relatives, watching TV, fishing, summer trips, playing with children, common doing of housework, or works in the garden and around the house).

The families are gradually sharing their duties. Men start to participate on taking care of household as well as women start to enter the public life. Men and women are becoming equal partners. Man is no more just a person to make living of the family (even if he still considers himself to be). Both man and woman are participating on bringing their children up. Man is trying to be a mainstay to his family. The research however showed that most of the household works is still being done by women.

According to the respondents carrying stress from work to the family, health problems of members of the family, financial problems, quarrels with the grandparents (if they live with them), regular absence of husband in the family due to his job are the most important problems.

Conservative and modern family behavior model is typically for Pitelová. Higher average age in the time of first child birth, downtrend of birthrates, cohabitations, compensating of gender roles are modern attributes. Common housing of several generations, mutual help, self-supplying are conservative attributes.

In general, family is very important for respondents. It creates the sense of their lives. They most appreciate love, peace, mutual trust, good relations, coherence, understanding, respecting partner, children within the family.

*Tento príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 2/5105/25.*

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Mgr. Tatiana Podolinská, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Lubica Droppová, CSc., Univ. Prof. Dr. Gyivicsán Anna, Dr. hab. (MR), doc. Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist (ČR), prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, DrSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc. (ČR), PhDr. Miroslav Válka, PhD. (ČR)

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r.o. P.O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

e-mail: sap@sappress.sk

## SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 54, 2006, Number 3

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,

810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,

P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

## L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 54, 2006, No 3

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

## SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 54, 2006, Nr. 3

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

---

# SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

---

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

---

---